یاش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نچی ییلنك ده‌قابر- ندان چیقا باشلاغان	سه‌نتابر (ایلول) 1933	سان 46

بو ساندا:

1	قازاغستان وضعیتی	باش مقاله
2	شرقی تورکستان مسئله‌سی اطرافندا	چوقای اوغلی مصطفی
3	قاتل روسیه‌نگ پارچالانیشی اوچون	یاش تورکستانلی
4	تورکستاندا «تیل سیاستی»	ایسه‌ن تورسون
5	شرقی تورکستان کونی	دوقتور ایلته‌ر
6	«تورکستان تورك گه‌نچله‌ر برلگی»نگ ده‌گز کیچه‌سی	دوقتور ایلته‌ر
7	برلکنگ 6 نچی ییلی	دوقتور ایلته‌ر
8	«تانور یاللوغیدا...»	چاغاتای
9	قافقاسیا مسئله‌سی (کتابیات)	مصطفی
10	قریمده آچلق	
11	عراقدا	
12	تورکیه‌ده	
13	تورکستان خبرله‌ری	
14	یه‌گی اثرله‌ر	

«ملی تورك طلبه برلگی»نگ أولکو قورالی «برلك»
غازیتاسینگ بر خطابەسی

اونیوەرسیتە گەنچلگی!

بو چوق بویوك انقلاب ایشندەکی وظیفە مسئولیتی سەنگ وجدانگە
براقیلمشدر. بو دیمەکدر، کە بو بیلگی وە حرث اوجاغینگ أڭ یاگیلماز
اولچوسی سەن اولاجاقسگ. سەنگ کمیتگ اوگا قیمت ویرەجەك، سەن
اونگ اثری اولدیغگ قادار اودا سەنگ مفکورەگگ، ارادەگگ
بر شاه اثری اولاجاقدر.

سەن بوتون جهانە، ملتگگ بویوکلگینی یالگز تأریخگدە کیچمیش
مدنیت اثرلەرگدە دەگیل استقبالگدەدە گوستەرەجەکسگ!

زمان زمان‌لاو دالغاری حالندە سەندەن تاشان مفکورە هیجانە،
اوگنە دورولماز بر احتراص قدرتی ویرەرەك یاپاجاغگ حملەلەر تورك
ملتینی، بەنلگینگ اولدیغی کیبی، طبیعتگدا حاکمی یاپاجاقدر.

بویوك وە تأریخی ایش باشلامشدر. یەگی بر قورتولوش‌ساواشی وار:
تورك ملتینی طبیعتگدا اسارتندەن قورتاراجاغز.
اونیوەرسیتە گەنجی!

بویوك ایش سەنی بەکلیور! وظیفەڭ یالگز دویماق وە دویدیغگی
حایقیرماق دەگیلدر! بویوك ایشگ وار. حیاتگگ بر تەك معناسی وار:
تورکیەیی یوکسەلتمەك. یالگز بونی دوشونەجەکسگ، بونگ ایچین
چالیشاجاق، دائما چالیشاجاقسگ. هەر آجی‌یە هەرگوچلگە گوکس
ویرەرەك چالیشاجاقسگ!

سەنگ لاباراتوواردا وە کتبخانەدە کیچیرەجەگگ هەرگون، تورك
ملتنە یوکسەلیش یولندا یەگی بر آدیم آتدیراجاقدر. («برلك» سان 3).

«یاش تورکستان» تورك گەنچلەرینگ ساغلام تورك ملتچیلگی وە
توراکچیلك — برچە بونگ ایکیسی بر نەرسەدر — یولنداغی فکر وە
حرکتلەرینە یورەکدەن موفقیتلەر دیلەر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قازاغستان وضعیتی

شو ییلنگ 10 دەن 10نچی ایپولیگە قادار آلماآتادا بولوب
اوتکەن عموم ساویت بولشەویك فرقەسی قازاغستان أولکە قومیتەسی
6 نچی توپلانتیسی (پلەنومی)، تورکستاندا ساویت أدارەسی حقندا معلوـ
مات جهتیدەن مهم اورون توتادر. بو توپلانتینگ حصەسیغا بر ییلدا
اوچونچی دفعە اولاراق قازاغستان «یوتوق»لاریغا یکون چیکمەك وظیفەـ
سی توشمشدر. برنچی دفعە اولاراق برنچی بیش ییللق پلاننگ بیتووی
مناسبتیلە یکون چیککەنلەر ایدی؛ ایکنچی دفعەدە ایمسە قازاغستاننگ
12 نچی ییل دونومی بهانە بولغان ایدی. هەر دفعەسندەدە نتیجە پارلاق
تانیلیب حتی قازاغستان اوز «یوتوقلاری» جهتندەن بوتون ساویت اتفاقی
ملی جمهوریتلەرینگ برنچی قاتاریغا اوتقوزولغان ایدی. آینقسا قوللەکـ
تیفلەشتریش، کوچەبە وە یاریم کوچەبەلەرنگ یرلەشتریلیشی، قادرولار
تیارلاش، مدنی قورولوش وە باشقا ساحەلارنداغی «أڭ بویوك یوتوقلار»
قازاغستان بولشەویکلەرینی کوب جوشتورغان ایدی. اوزینی بو «یوتوق»ـ
لارنگ قهرمانی دیب ساناغان غالاشچەکین‌دان قطع نظر، عیسی اوغلو
اوراز، قورامیس اوغلو آزموخان وە باشقالاری کیبی قازاق قومونیستلاـ
ری‌دا غالاشچەکین‌نی «ملی سیاستدە لەنین چیزیغینی أڭ توغرو یورگوـ
زوچی وە توغرو تفسیر ایتوچی» دیب کورسەتوب اونگ خدمتلەرینی
کوکلەرگە قادار چیقارغانلار ایدی... او زمان بز، ساویت غازیتالارینك
تولوق بولماغان معلوماتلاریغا اساسلەنیب بولشەویك «یوتوقلار»ینی یالغانغا
چیقارغان وە غالاشچەکین‌نگ وە اونگ رهبرلك ایتدیکی عموم ساویت
قوممونیست فرقەسی قازاغستان أولکە قومیتەسینگ تورکستان ملی منافعی
نقطۀ نظرندەن اونسزدە قبول ایتلیب بولمای تورغان بولشەویك ملی سیاـ
ستینی أڭ وجدانسز بر شکلدە تحریف ایتدیکلەرینی وە بو آغزاکی گنە
«یوتوق»لار آرقاسندا حقیقی خلق فلاکتی ساقلی ایکەنینی اثبات ایتکەن
ایدك. بولشەویکلەر بزنی باش ئەیلەنترە تورغان رقملار طوفانی وە ابزنگە

قارشى ياغدىردىقلارى سوكوشلەر سيلى ايلە تكذيب ايتمەككە ترىشقانلار ايدى. ايندى بو 6 نچى توپلانتى بزنگ بو مناقشەمزنى يىشيب بيردى، وە اونگ قرارى بزنگ بونچا ييللاردان بويان يازوب تثبيت ايتە كيلديكلەريمزنى تماميلە تصديق قيلماقدادر.

6 نچى توپلانتى حاضرغى قازاغستان وضعيتى اوتكەن يكونلەرينگ كورسەتكەن «يوتوق»لاريغا رغماً حقيقى اوچورومغا ياقينلاشغانينى تثبيت ايتمشدر.

عموم ساويت قوممونيست فرقەسى قازاغستان أولكە قوميتەسى پلەنومى «ايسكى رهبرلكنگ ميراثلەرى»، يعنى بولشەويكلەرنگ ايندىگە داوور قازاغستاننگ «أڭ بويوك يوتوقلارى» ديب ساناب كيلديكلەرى ايلە آمانسز صورتدە كورەشو حقندا قرار چيقاردى. «ايسكى رهبرلكنگ ميراثلەرى» نيمەدەن عبارت ايمش؟ بو سورغوغا تولوق جواب بيرمەك، «ياش توركستان»نگ بر نيچە سانينى 6 نچى پلەنوم مضبطەسينگ بيرگەن معلوماتيلە تولدورماق ديمەكدر؛ چونكە بولشەويكلەرنگ اوللەردە «بويوك يوتوقلار» ديب «سوسيالدى قازاغستان» وە «قازاغستانسكايا پراودا» بيتلەرينى تولدوردوقلارى نەرسەلەرنگ بارچاسى ايندى غالاشچەكين رهبرلگينگ «ملعون ميراثلەرى»گە ئەيلەنيب كيتمشدر. حد ذاتندا توركستان ايچين أولومدەن باشقا بر نەرسە بولماغان قوللەكتيفلەشتريش سياستى قازاغستاندا غالاشچەكين وە اونگ مسلكداشلارى غيرتى ايلە خلق ثروتينگ حقيقى مزاريغا ئەيلەنمشدر. كوچلەب، هەمدە اولدەن لازم بولغان درجەدە حاضرلق كورمەسدەن اوتوراقچيلققا ئەيلەنتريلگەن وە قولخوزلارغا تيقيلغان كوچەبە وە ياريم كوچەبە قازاق خلقيلە اونگ حيوانلارينگ أولومى وە فلاكتى سوگرا ايسكى بايلغينگ آيانچلى قالديقلارى ايلە قايتادان كوچەبەچيلككە قاچوب قايتيش — مەنە ساويت اوتوراقلاشترو سياستينگ نتيجەسى. قازاق قوممونيستلاردان يارمحمد اوغلو: «سوگنو بر-ايكى ييل ايچندە 7 صنفلى مكتبنى بتيريب چيققان قازاق جودە آز» ديدر. قابول اوغلو ديگەن بر قازاق قوممونيست:

«قازاقلارنى صنايع قورولوشيغا تارتيش ايشى ايسە هيچ يەرلك ايمەس؛ كوب وقت قازاقلاردان بيلەرمەن ايشچى تيارلاش لازم ايكەنلگى اونوتولماقدادر» ديب يازادر («قازاغستانسكايا پراودا» 20 نچى اييول). ييرلىلەشتريش ايشى بوتونلاى توقتاتيلغان. بويوك روس جهانگيرلگى شووەنيزمى كوچەيمەكدە... پينخاسيق ديگەن بر قوممونيست: «عموم ساويت قوممونيست فرقەسى مركز قوميتەسينگ 17 نچى سەنتابر (1932) دەگى كوچەبە وە ياريم كوچەبە رايونلار اهاليسينگ بارچا سالوق وە باشقا مكلفيتلەردەن آزاد ايتلمەسى حقنداغى قراريغا قاراماسدان قازاغستان أولكە قوميتەسى غالاشچەكيننگ اصرارى ايلە بو رايونلارنگ بارچاسندا خلققا بوتون سالوقلارنى تولەتديريب آلغانينى» سويلەيدى («قازاغستانسكايا پراودا» 22 نچى اييول).

حاضرغى اورتا آسيا عالى اقتصاد شوراسى باشلوغى پاسقوتسكينگ، 1923 نچى ييلدا، توركستاندا ايشلەديكلەرينى حرفى-حرفينە تكرار ايتە تورغان بو سوڭ تدبير نتيجەسندە قازاغستاندا ميڭلەرچە انسان حياتينى يير يوزندەن سوپوروب كيتكەن آچلق باشلانمشدر.

6 نچى پلەنومدە سوز سويلەگەن ناطقلاردان هيچ برىسى دەغالاشچەكيننى «زيانچى»، «قازاغستان قانخورى»، «تروتسكيچى» وە حتى «پرولەتاريات ديكتاتوراسى اوستيغا افترا آتوچى» ديب آتاماى قالمادى.

غالاشچەكيننى أڭ قاتيغ تنقيد ايتوچيلەر بزچە كوبدە نامعلوم بولماغان قوراميس اوغلو آزموخان، عيسى اوغلو اوراز وە باشقالار كيبى اونگ بورونغو أڭ ياقين ايش اورتاقلارى، اوڭ قولى، «پروپاغانداچيسى وە مداحى» بولمشلاردر.

قانداى بولدىدا غالاشچەكين كيبى بر خائن ييللارچا ساويت قازاغستانينگ باشندا توردى وە «ساويت افكار عامەسى» كوزى آلدندا مملكتنى اوچورومغا كتيريب چيقاردى؟ «بولشەويكچە اوزينى اوزى تنقيد» قايدا قالغان ايدى؟ مەنە بو ييردە بو سورغولارغا جواب بيريشكە تريشامز.

لەنين دستگاهندە ايشلەنيب چيققان ايسكى بولشەويك وە چار عائلە-

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سینی، أولدوروشده قاتناشقان غالاشچه‌کین خدمتله‌ریگه مقابل حق قازا-
نوب، ساویت مرکزینک فوق‌العاده اعتمادنده‌ن فائده‌له‌نور ایدی. بو-
کون غالاشچه‌کین‌نی «تروتسکیچی» دیگوچیله‌ر اونک وقتیله «تروتسکی
چیله‌ر»نی محاکمه ایچین موسقوا تامانیدان سایلانغان بر نیچه‌گنه کشیلك
فرقه محکمه‌سی اعضالغینه‌ده کیریتلگه‌ن بولغانلغینی اونوتادرلار.

1933 نچی ییل ایبولنده گویا غالاشچه‌کین تامانیدان قازاغستانغا عائد
ساویت قانونینک بوزولغانلغینی سویله‌وچیله‌ر 1927 ییلدایاق عینی غالا-
شچه‌کین‌نک روسلارنک قازاغستانغا کوچوریلشینی منع ایته تورغان
قانوننی اوز موقعی کوچی ایله لغو ایتکه‌نلگینی اونوتادرلار. هه‌مده غالا-
شچه‌کین‌نک بو طرز حرکتی موسقوا تامانیدان تصویب ایتلگه‌ن ایدی؛
چونکه غالاشچه‌کین ساویت قانونینک حرفینی اوزگه‌رتمه‌کله تمامیله
اونک روحینه اویغون بر صورتده حرکت ایتکه‌ن ایدی. 6 نچی پله‌نومده
غالاشچه‌کین‌نک «بولشه‌ویکچه اوزینی اوزی تنقید»یگه کوز «یومغان»-
لغنه اشارت ایتوچیله‌ر بو «یوموش»نک بر تامانلی بولغانلغینی آپ-آچیق
اعتراف ایتدیله‌ر: غالاشچه‌کین «اوزینی اوزی تنقید» حرکتینی، اونک
موضوعی «بویوك روس شووه‌نیزمی» بولغانی زمان «یومدی»، فقط «یرلی
ملتچیلك» موضوع بحث بولغانی زمان اونی «کوچه‌یتردی».

غالاشچه‌کین‌نک بونچا ییللاردان‌به‌ری بزنک خلقیمزنی أولومگه
سوروکله‌گه‌ن اوز فعالیتنی راحت-راحت دوام ایتدیره بیلگه‌نلگینک أڭ
باش سبیله‌رنده‌ن بری او خائن‌غا قارشی موسقوانک باغیشلادیغی چیکسز
ایناںچی‌در.

لاکن، غالاشچه‌کینگه وه اونک أداره ایتدیکی قازاغستان أولکه
فرقه قومیته‌سیگه بوکون 6 نچی پله‌نومنک باروب تورغان اوچوروم دیب
آتادیقلارینی ایشله‌شکه یول بیرگه‌ن داها باشقا وه بزنک نقطۀ نظریمزدان
داها مهم بر سبب بار. بو سبب قازاغستاننک (وه عموماً تورکستاننک)
آیریم خصوصیتله‌رنده ساقلانغان.

قورامیس اوغلو آزموخان، عیسی اوغلو اوراز وه باشقا قازاق

قومونیستلاری اوزله‌رینی غالاشچه‌کین ایله برابر ایشله‌گه‌نلك توغرو-
سندان اوستلاریغا آتیلغان عیبدان آقلاماق ایچین غالاشچه‌کین‌نک وه
بوتون أولکه فرقه قومیته‌سی حرکتله‌رینک قازاغستان وه قازاق خلقی
منافعینه توغرو کیلمه‌یتورغانلغینی کوروب وه بیلیب یورگانلاری حالدا
ایندمه‌سلککه مجبور ایتلگه‌ن بولغانلقلارینی سویله‌دیله‌ر. «جسارتمز یتمه-
دی!» — مه‌نه بوتون قازاق قومونیستلارینک بیرگه‌ن جوابلاری...

عجبا، بو «جهان پروله‌تار انقلابی باترلاری» نیچین بو قادار قورقا-
درلار؟ برنچی، اونلارنی قارت بولشه‌ویك ایشه‌گی-غالاشچه‌کین‌نک
اوستنه یاپیلغان روس پروله‌تاریات دیکتاتوراسینک «آرسلان تیریسی»
قورقوتدی؛ ایکنچی — بو أڭ مهمیدر — بو «دونیا پروله‌تار انقلابی
باترلاری»نک اوز یورتلارندادا اوزله‌ریگه بر سوینچوق نقطه‌لاری
یوقدر؛ هه‌مده اونلار حکومت باشندا تورولارینی یالغز موسقوانک أراده-
سیگه مدیون دیب بیله‌درله‌ر وه اونلار اوزله‌ریگه موسقوا طرفندان غالا-
شچه‌کین وه اوگا اوخشاش قانخور خائنلارنک بویوروقلارینی اورونغا
کتیرمه‌ك ایچین گنه کیرالاب قویولغان مأمور دیب قارایدرلار. مه‌نه سزگه
قومونیست قازاق سعد وقاص اوغلو جانایدارنک نطقندان بر پارچا:
«مالدارچیلق خوجالغینک توبه‌نله‌ب کیته یاتقان ایکه‌نلگینی کورمه‌دك دیمه‌ك
مسخره‌لق بولور ایدی. بز بونی بیلگه‌ن ایدك. لاکن مه‌نده وه‌باشقا ایش
باشندا تورغان اورتاقلاردا بونی کورسه‌تیشکه وه تاووش چیقاریشقا بولشه-
ویك جسارتی آزلق قیلدی. اگر بوندای بر حال پروله‌تاریات داها کوب
بولغان، داها متشکل بر خالغا کیرگه‌ن، سیاستاً داها یتوشکه‌ن باشقا بر
جمهوریتده واقع بولسایدی، او یرده بوندای قوپال یاگلیشلقلارنی ایشله‌ب
کورسونله‌ر ایدی، شبهه‌سز بونی درحال مرکزی قومیته‌گه بیلدیروچی
آداملار تاپیلیب قالار ایدی...»

سعدوقاص اوغلو جانایدارنک بو آستینی چیزدیگمز سوزله‌ری
قازاغستانک‌دا، بوتون تورکستانک‌دا فاجعه‌لارینی بوتونلای

ایضاح ایته‌در. بزنڭ «یاش تورکستان» بیتله‌رنده آریمای-تالمای اشارت
ایتب کیلدیگیمز وه دائما بزگه قارشی بولشه‌ویکله‌رنڭ غضب وه بوکو-
روگینی قوزغاتا یاتقان نه‌رسه مه‌نه بودر. شو توغروده بز جانایدارله بر
فکرده‌مز: قازاغستانڭ اوز متشکل، کوب سانلی وه سیاسی جهتده‌ن
داها کوزی آچیق ملی پروله‌تاریاتی بولسایدی، غالاشچه‌کین‌له‌ر وه عمو-
میتله بوتون موسقوالی افندیله‌ر احتیاطلیراق بولورلار ایدی. بو اساسی
شرط اورونغا کیلمه‌گونچه قازاغستانداغی حاضرغی «پروله‌تاریات دیکتا-
توراسی» دیدیکله‌ری نه‌رسه، بوتون بو قورامیس اوغلو، عیسی اوغلو،
سعدوقاص اوغلو جانایدار وه باشقا قازاق قوممونیستلارینڭ موسقوا
أراده‌سینڭ مأموری وه عادی اجرا پولیسی بولوب یورودیگی «روس
پروله‌تاریاتینڭ قولونیزاتورلق دیکتاتوراسی»نده‌ن عبارت بولوب قالا
بیره‌در. موسقوانڭ تعیینی بوینچا غالاشچه‌کین وه اونڭ یاقین ایش
اورتاقلاری کیتدیله‌ر؛ باشقا موسقوا مأمورله‌ری کیلدیله‌ر. دیمه‌ك ایسکی
وضعیت عیناً دوام ایتمه‌کده‌در. ایسکی حمام، ایسکی تاس. غالاشچه-
کین‌نڭ «قوپال سهوله‌ری» برآز توزه‌تیلگه‌ن بولاچاق. فقط بونڭله
موسقوا قولونیزاتورلق دیکتاتوراسینڭ اساسی اوزگه‌رمه‌یه‌چه‌کدر.

* * *

شرقی تورکستان مسئله‌سی اطرافندا

شرقی تورکستانڭ قانلی مجادله‌سی دوام ایتمه‌کده‌در. بوتون
دونیا مطبوعاتی بو مجادله‌گه بویوك اهمیت بیرمه‌کده. حتی باشقا تورك
أولکه‌له‌رنده‌کی وقعه‌لاردان خبر بیریشده سارا‌گلق کورسه‌ته تورغان تور-
کیه مطبوعاتی‌ده په‌ك قیمتلی وه شرقی تورکستان ملی‌کوچله‌ریگه خیر-
خواهلق بیلدیریچی مقاله‌لار یازدی. «یاش تورکستان»نڭ سوڭغو اوچ
(43-45 نچی) نسخه‌سنده مخبریمز تاگری بیردی‌ده شرقی تورکستان‌نڭ
فجیع کورگولوکله‌ری وه اوز ملی قورتولوشی یولنداغی آراسی أوزوله-
گه‌ن کوره‌شله‌ری حقندا قیسقاچا معلومات بیریب اوتدی. «یاگا ملی یول»

مجموعه‌سینڭ 7نچی سانندا کتیریلگه‌ن معلوماتدان (بو مقاله «یاش تور-
کستان»نڭ 44 نچی سانیغا برآز قیسقارتیلیب کوچورولگه‌ن) وه مجموعه-
مزنڭ اوتکه‌ن نسخه‌سنده باسیلغان یارکند وه کاشغار مکتوبله‌رنده‌ن بو
مملکتده‌گی حاضرغی عصیانڭ کوچی وه مقصدلاری حقندا بر فکر
حاصل قیلماق ممکن. شرقی تورکستان مجادله‌سی بورونغو دفعه‌لاردا
بولغانی کیبی بو دفعه هه‌م ختایدان بوتونلای قورتولوش بایراغی آستندا
باشلانمشدر. بو مقصدغا آرتق قسماً ایریشیلمشدرده.

شرقی تورکستان مجادله‌سی بزگه — باشقا أولکه‌له‌رده‌کی تورکا-
له‌رگه —ده هه‌ر یرده وه قولمزدان کیلگه‌ن بوتون چاره‌له‌ر ایله شرقی
تورکستانڭ تام ملی قورتولوشی غایه‌سیگه یارده‌م ایتمه‌ك وه بعضی روس
مطبوعاتندا بو مجادله‌نڭ نیمه‌ده‌ن کیلیب چیققانلغی حقندا تارقاتیلیب تور-
غان ایگری-بوگرو معلوماتقا قارشی کوره‌شمه‌ك کیبی جدی وه مهم وظیفه-
له‌ر یوکله‌یدر.

اساساً بو، حقندا بو یرده سویله‌ب اوتوروشگه هیچ احتیاج حس
ایتدیرمه‌یتورغان درجه‌ده بسیط بر حقیقتدر. لاکن ایکی وقعه مناسبتیله بز
بو یرده بو حقیقت اوستندا برآز توقتاب اوتمه‌ك مجبوریتنده‌مز.

برنچی وقعه: بزگه خبر بیریلدیگنه‌کوره، بوندان برآز اول بر
معروضه‌ده ساویت قول آستنداغی تورك أولکه‌لریده‌ن بر مهاجر گویا
ایندیگی شرقی تورکستان عصیانینڭ بولشه‌ویك ایشی ایکه‌نلگینی سویله-
گه‌ن. معروضه‌چینڭ بو ادعاسینی نیمه‌له‌راگه اساسلانتراتورغانلغینی بز
بیلمه‌یمز. عصیانچی خلقنڭ قولیغا اوتکه‌ن بوتون شهرله‌ر بولشه‌ویك
آگه‌نتلاریندان تازالانغان. «یاش تورکستان»نڭ اوتکه‌ن سانندا یارکند
وه کاشغاردان آلنوب باسیلغان مکتوبله‌رده «شرقی تورکستان ایله هندستان
اورتاسیدا تجارت ایشله‌ری بالکل جاری بولوب قالدی» دیب سویله‌نمه-
کده‌در. بو ایسه بولشه‌ویك سیاستیگه أڭ کوچلو ضربه اورماق دیمه‌کدر...
برده شونی‌ده هیچ اونوتماسلق کیره‌ك، که ساویت حکومتی، اهالینڭ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كوپچيلگى — يعنى توركلەر كوزندە هيچ بر اعتبارغا ايگە بولماغانيدان وە مركزى ختايدان اوزاقلغندان يالغز بولشەويكلەرنگ «ياريم ياشرين ياردەمى» آرقاسنداغنە حكومت سورە بيلگەن شرقى توركستان ختاى حكمدارلارى ايلە جودە ياخشى مناسبتدە ايدى. چونكە، حقيقتدە موسقوا نفوذى آستندا بولغان بو ختاى حكومتى زمانداغنە بو مملكتنگ اقتصادى بايلقلارينى سربستچە تصرف ايتە بيلگەن وە مملكتنى كوبدەن اوز اقتصادى نفوذى ساحەسيغا كيريتشكە موفق بولغان (بو توغرودا «ياش توركستان»نگ 44 نچى سانيغا باقيلسين) بولشەويكلەر ايچين شرقى توركستانداغى ختاى حاكميتينگ قرارسز وضعيتينى قورومق وە ساقلاب قالماق كارليدر.

بولشەويكلەر يالغز، ساويت حكومتينگ توغرودان توغرو اقتصادى بر منفعت كوزلەمەديگى وە بولشەويزم ايدەئولوژيسندان تازە حقيقى ملى عصيان موفقيتينگ قاپيتاليست دولتنى كوچسزلەتريشگە ياراديغى وە فقط ساويت حكومتينگ اوزى ايچين هيچ بر تورلو اوگئايسزلق وە قورقو تشكيل ايتمەديگى مملكتلەردە گنە ملى عصيان تشكيل وە اوگا ياردەم ايتەدرلەر. مثلا، بولشەويكلەر هوللاندا هندستاندا، ياوا آطاسندا ملتچى خلق قوزغاليشلاريغا ممنونيتلە ياردەم بيرەدرلەر؛ چونكە او ييردەگى ملتچيلەر عصيانينگ موفقيتى، هوللاندانگ مستملكە سياستيگە ضربە بيريبدە بولشەويكلەر ايچين هيچ بر تورلو اوگئايسزلق وە قورقو چيقارماغانى كيبى، ختى ساويت حكومتينگ باشقا دولتلەرگە قارشى «مستملكە عليهدارلغى» سياستينگ موفقيتيغا ياردەمدە بيرەدر.

شرقى توركستان خصوصيغا كيلگەندە ايش بوتونلاى باشقاچادر. بو ييردەگى ملى حركتنگ موفقيتى ساويت حكومتينگ انقلابى وە اوز مستملكە سياستى ايچين سوڭ درجە بويوك قورقو تشكيل ايتەدر. بر تاماندان ياپونيانگ مانجوكو آرقالى شرقى توركستان ايلە چيگەرەداش بولغان ماغولستانغا ياقينلاشووى، ايكنچى تاماندان اينگلتەرەنگ تيبەتدە-

گى سياسى وە اقتصادى حاكملغى بولشەويكلەرنى شرقى توركستان خصوصندەغى حركتلەرندە سوڭ درجە احتياطلى بولوغا وە بو ييردەگى هەر قانداى بر ختاى عليهدارلغى حركتگە قاتناشودان قورونماقا مجبور ايتە تورغان عامللاردر.

يەنە تكرار ايتەمز، كە بولوب تورغان وقعەلار وە عمومى سياسى شرائط، شرقى توركستانداغى ختايغا قارشى ملى قورتولوش مجادلەلريلە بولشەويكلەرنگ قانداى‌دا بولسا علاقە وە رابطەدە بولوشلاريغا هيچ اورون بيرمەيدر.

ايكنچى: «ياش توركستان» أدارەسيگە بوكونگەچە آتى ايشتيلمەگەن «شرقى توركستانى قوتقازو كاميتەسى» نامندان يازيلغان بر بياننامەنگ بر نسخەسى يوللانمشدر. هەم شكل، هەمدە مفهوم اعتباريلە بو وثيقە اوزيگە قارشى سوڭ درجە منفى بر علاقە اويغاترماقدادر. بو بياننامە يالغز شرقى توركستان ملى مجادلەسينگ ماهيتيگە اويمايدورغنە ايمەس، حتى اونگ معناسينى تحريف‌دە ايتەدر. بو غريب وثيقەنگ مفهومينى تحليل ايتب اوتورمايمز. بياننامەنگ شيوەسى‌دە شرقى توركستان توركلەرينگ سويلەديكلەرى شيوە ايمەس‌در.

بياننامە ختاى حكومتينگ شرقى توركستاندا قيلغان وحشيلقلارينى ساناغاندان سوڭ عينى ختاى چيگەرەلەرى ايچندە يالغز محلى مختاريت طلبى ايلە گنە بيتەدر. بياننامەنگ 4 نچى وە 10 نچى مادەلريگە قاراديگزمى؟ 4 نچى مادەدە «مركز (ختاى) حكومت ايلە آرادە يورگان كاغدلار قطايچە يازولادور» ديلگەن. 10 نچى مادەدە «اچكارى قطايدان توركستاندەغى خلقنگ رضالقيدان باشقە مهاجرلار كيتريلمەسكە تيوشليدور» ديلمشدر. ديمەك ختاى تيلى دولت تيلى تانليب اساس اعتباريلە ختايلارنگ شرقى توركستانغا كيتريلووى قبول ايتلەدر.

حقيقى شرقى توركستان مملكتلرينگ بونداى نەرسەلەرنى يازوغا قوللارى باراچاغينى بز هيچ اويلامايمز.

بياننامەنى تارقاتو ايچين قوللانماق ايستەديكلەرى اصولدا آپ-آچيق

بر صورتده بو «شرقی تورکستاننی قوتقازو کامیته‌سی»نگ اویدورما ایکه‌نلگینی کورسه‌تمه کده‌در. حقیقتاًدا، بونچا زماندان‌به‌ری ختایغا قارشو قانلی مجادله‌له‌ر یوروتوب کیلمه‌کده بولغان شرقی تورکستانلیلارنگ آوروپادا آنونیم (کیزلی) بیانامه‌لار تارقاتاجاقلاریغا، هه‌ر کیمده‌ن یاشیرینیب اوز موجودیتله‌رینی گیزله‌ته‌جه کله‌رینه اینانوب بولورمو؟

شرقی تورکستان ملی قورتولوش مجادله‌سینگ مقصدینی «ختای چیگه‌ره‌سی ایچنده مختاریت» درجه‌سیگه توشوروش وه اصل شرقی تور-کستانلیلارنگ اشتراکی بولماقسزین «شرقی تورکستاننی قوتقازو کامیته-سی» ایله اویناش اصلا یارامایتورغان بر ایش‌در. بو، شرقی تورکستان ایشی ایچین‌ده، عموم تورکله‌رنگ بربرله‌ریله قارداشچاسنا یاقینلاشو وه برله‌شوله‌ری ایچین‌ده ضررلیدر.

شرقی تورکستان مسئله‌سیگه بز اوز وطنمز مسئله‌سی کیبی باقما-لیدرمز؛ لاکن بوندان، باشقا اولکه تورکله‌رینگ اوز بیلدیکله‌ریچه، شرقی تورکستانگ اوز مملله‌رینگ قاتناشووی بولماسدان وه فعالیتله‌رنی اونلارنگ اوز فعالیت وه غیرتله‌ریله اویدورماسدان «شرقی تورکستاننی قوتقازو کامیته‌سی» قوروش کیره‌کلی وه قورا آلاچاقلاری چیقمایدر.

شرقی تورکستاننی ختایدان قوتقارماق ایچین هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اونی بو بیانامه کیبی ضررلی وثیقه‌لاردان وه آنونیم قومیته‌لاردان قوتقار-ماق لازم.

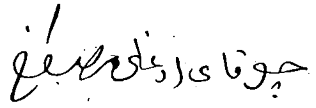

* * *

قاتل روسیه‌نگ پارچالانیشی اوچون

تورکستانمزنگ بوکونگی معروض قالدیغی فاجعه‌نی توشونورکه‌ن مه‌ن غیری اختیاری صورتده له‌هله‌رنگ ملی استقلالغا ایریشکونچه لهستان حقندا اوقوب یورگان بر شرقیسینی ایسله‌یمه‌ن. آرتق تأریخکه قاریشقان

اوتکه‌ن کونله‌رنگ اسیر لهستانینی، حضرت عیسی‌نگ أنگ مؤمن امتله‌ری بولغان له‌هله‌ر بر شرقیده شونداي تصویر ایته‌رله‌ردی:

«ای آنا! سه‌ن باغلانمش بر خاچ کیبیسه‌ن!...
بر قولنگ آلمانیادا، بر قولنگ آوستریادا، آیاقلارنگ قاتل روسیه‌ده‌در!
ای بختسز آنا! یوره‌گگده بزله‌ر بارمز!...
امید، امید!... جسارتله قورالانمش امیدله‌رله یاشا!...
بو بالالارنگ تینچ اوتورمایدرلار؛ او دوشماننی، او روسیه‌نی،
سه‌نگ فلاکتنگگه سبب بولغان دوشماننی ابدیاً قهر ایته‌جه‌کله‌ر!
سه‌نی قورتاراجاقلاردر!...»

بر وقتله‌ر بوتون له‌هله‌ر طرفندان حزین حزین سویله‌نگه‌ن بو شرقی احتمال بوکون‌کوب له‌هله‌رنگ خاطرندان چیقیب کیتگه‌ن بولسا کیره‌ک. چونکه اون بیش ییلدر، که لهستان آرتق له‌هله‌ر اوچون «بختسز آنا» ایمه‌سدر. عصرلارچا اسارت دوری یاشاغان بو مملکت آرتق آوروپا سیاسی موازنه‌سنده مهم رول اویناوچی کوچلو بر دولت اولاراق یاشا-ماقدادر.

بوندان 15 ییل ایلگه‌ریگه‌چه بوکونگی تورکستانغا اوخشاش آیاقلا-ری، قوللاری باغلانغان لهستانگ بوکونگی بختلی کونله‌ریگه بزنگ تورکستان قاچان ایریشه‌جه‌ک؟ مه‌نه بز تورکستان استقلالچیلارینگ أنگ بویوک قایغیسی.

له‌هلی استقلالچیلار اسیر لهستاننی قورتارماق اوچون ایلک سیرادا «قاتل روسیه»نی پارچالاماق، اونی قهر ایتمه‌ک یولینی قیدیرمشلاردر. 1904نچی ییلی روس-یاپون اوروشی باشلانیر-باشلانماز روس لهستاندان توکیوغا باروب چیققان ایکی یاش انقلابچینگ بری یوسه‌ف پیلسودسکی (Josef Pilsudski) بوکونگی مستقل لهستانگ تأ کریسی)، ایکنچیسی‌ده تیتوس فیلیپوویچ (Titus Filipovicz) بوکونگی لهستان دولتینگ‌واشینغ-تون سفیری) ایدی. بو ایکی له‌هلی انقلابچی لهستان ملی حرکتینی کو-چه‌یترمه‌ک وه غرب چیگه‌ره‌سنده‌ن روسیه‌گه آغیر ضربه اورماق نیتیله

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

ياپونيا حكومتينك ياردەمينى سوراشغا كيلگەنلەر ايدى. توكيوداغيلارنىڭ بو ايكى لەهلى استقلالچينك سوزلەرينى اهميتلە تيڭلەب اولارنىڭ تكليفلەريگە علاقە كورسەتكەنلەرى تأريخى بر حقيقتدر. فقط تا او زماندانبەرى پيلسودسكى نىڭ أڭ شدتلى مخالفلارندان سانالاتورغان رومان دمووسكى (Roman Dmowski لهستان ملى دەموقرات فرقەسى رئيسى. سوڭرادان بوكيشى لهستاننىڭ وەرساى وكيلى بولغاندر) اوز يورتداشلارينىڭ بو حركتيگە قارشى چيقيب، ياپونيانىڭ لهستانغا ياردەمبيرمەسلگيگە سبب بولمشدى. اگر پيلسودسكى تا او زمان اوز يورتداشلارندان دمووسكى كيبى برينىڭ بونداى بر مخالفتيگە اوچراماسايدى، لهستان محقق تا 1905 دە ياق اوز ملى استقلالنە ايريشكەن بولور وە «قاتل روسيه»دە جهان محاربەسىدەن سوڭراغى وضعيتيگە اون بيش ييل قادار ايلگەرى توشكەن بولور ايدى.

برآزكيچ بولسادا لهستان ملى استقلالينى قازاندى؛ پيلسودسكى انقلابچيلقغا وداع ايتدى. بويوك لهستاننىڭ بانيسى بولغان بو ذات بوكون مملكتينىڭ تاكريسى سانالماقدادر.

زماننىڭ كيچمەسيلە وضعيتدە آنچاغنە اوزگەرمشدر. لەهلى دوستلاريمز نظرندە آرتق «قاتل روسيه» قالماغاندىك كورونەدر. حالبوكە بزنىڭ توركستان ايمدى هەم بوندان اون بيش ييل اولگى لهستانغا اوخشايدر. حتى بزنىڭ اوچون وضعيت اولگيسندەن داها آغيرلاشغان وە قاتل روسيه بزنىڭ قانمزغا تويماى توردر. بو روسيەنىڭ غربى توركستانداغى أولدوروچى سياستى «ياش توركستان» اوقوچيلاريغا معلومدر. بو روسيه شرقى توركستانداغى ملى قوزغاليشنى بر تورلو باستروب اونىڭ اورنيغا قايتادان ختاى أدارەسينىڭ پيرلەشمەسيگە وە بو صورتلە ياواش-ياواش شرقى توركستانى‌دا اوز حاكميتى آستيغا آليشغا اورونمەكدەدر. يەنە شو جانى روسيه بوكونگى چيگەرەلەرينى جنوب تامانغا يعنى آفغانستان وە ايرانغا طرف اوزايتريشغا تريشيب، توركستاننىڭ كيلەجەگينى بوتونلاى تهلكە آستيغا سالماقدادر.

بو قاتل روسيەدەن توركستانى قانداى قوتقارا بيلەمز؟ «پرومەتە» توگەرەگيگە توپلانغان اسير خلقلاردان باشقا يەنە روسيەنى اوزيگە دوشمان ديب تانيتورغان ملتلەر وە يا دولتلەر يوقمو؟

ياپون گەنەراللارندان مشهور آراكى (Araki) نىڭ ياقيندا شايان دقت بر كتابى چيقمشدر. «ياپونيانىڭ يولى» نامينى تاشيغان بو اثردە ياپونيانىڭ آسيا توپراغندا قانداى ايشلەر ايشلەمەكچى بولغانلغندان بحث ايتلمشدر. ياپون اوردوسينىڭ اوزاق شرقداغى حركاتينىڭ سيبلەرندەن بحث ايتكەن بو اثرندە ياپونيانىڭ حربيە ناظرى آراكى آسيا توپراغنداغى قاريشيقلقلارنىڭ آنجاق ياپونيا آرقالى بر طرف ايتلەجەگينى آلغا سورمەكدەدر. بو اثردە اوزاق شرقداغى عموميتلە آسيا أولكەلەرندەكى قاريشيقلقلارنىڭ روسيه طرفندان قوزغاتيلماقدا ايكەنلگى آپ آچيق سويلەنمشدر. ياپون اوردوسى ناميغا سوز سويلەوچى بوگەنەرالنىڭ ادعاسنەكورە ايزيلگەن آسيالىلار ياپونيا رهبرلگى ايلە حركت ايتمەليدرلەر. اوگاكورە موغولستان نە ياپون وە نەدە روس أولكەسيدر؛ بو أولكەنىڭ استقلاليتى‌دا يوقدر. آراكى گەكورە موغولستان يالغز سوق‌الجيش نقطة نظرندان مهم اورون توتقان بر أولكەدر، كە بونداى مهم بر يرنىڭ روسيەنىڭ قورغانى اولاراق قاليشيغا ياپونيا اصلا چيدى آلماياجاق وە ياپونيا دائما آلغا تامان ايلەريلەيەجەكدر. اثرنىڭ "Kwodo" يعنى «قيصر ياخود پادشاه يولى» آتالغان بولومندە «قانداى قينلقلارغا اوچراسا اوچراسون ياپونيانىڭ اوزكيتديگى يولدان اصلا تايماى، بورولماى آسيالىلارنى آوروپالىلار اسارتندەن قوتقارماقلا اوز اخلاقى وظيفەسينى بەجەرەجەگى»-سويلەنمشدر.

بوندان باشقا ياپونلار، سوڭ زمانلار ياپونيادا ياييلماقدا بولغان بر اساطيرەكورە، اوزلەرينى تورانيلاردان ساناماقدادرلار وە چنگيز خاننى توغرودان توغرو اوز بابالارى بولغانلغينى آلغا سورمەكدەلەر. بو ادعا ياپونلارنى ايديل بويلاريغاچا قيزيقترا باشلامشدر. ياييلماقدا بولغان بو اساطيرنىڭ ياپونلار ذهنندە قانداى پيرلەشەجەگى حقندە قطعى بر نەرسە سويلەمەك طبيعى قييندر، فقط روسلارنى آسيادان سوپوروب تاشلاماق او-

چون بونگ بویوك تأثیرلەری بولاجاغی انکار ایتلەمەس.

حادثەلەر بونلار ایلە گنە بیتمەیدر. روس-اینگلیز رقابتی بزنگ تورکستاننگ شرق چیگەرەلەرندە سوڭ زمانلار کوز قاماشتریچی بر توسکە کیرمشدر.

مەنە شو حادثەلەرنی ایشیتب وەکورە توروب، بونلاردان ملی کورەشیمزنگ ظفری منافعی اوچون کیرەکلی صورتدە فائدەلەنو امکانینی قاچیرساق، بز هەم لەهلی رومان دمووسکی کیبی قاتل روسیەنگ عمرینی اوزایتیشغا وە «بختسز آنا»مزنی یەنە ییللار بویونچا بوکونگی قارا کونلەرنی یاشاشغا مجبور ایتکەن بولمایمزمی؟ یاش تورکستانلی

* * *

تورکستاندا «تیل سیاستی»

تورکستان ساویت مطبوعاتی تیل، أملا، آتامالار مسئلەلەری اطرافندا یەگیدەن یازیشا باشلادیلار. ایستەر قازاق، تورکمەن، اوزبیك غازیتالاری ایستەردە تورکستاندا چیقا تورغان روس غازیتالاری بو مسئلە اطرافندا نشریاتدا بولونماقدالار.

اوزبیکستاندا بو تیل وە املا مسئلەسی اطرافندا علاقەدار مؤسسەلەردەن چیققان قیسقا بیاناتلاردان باشقا تورلو کشیلەر طرفندان اوزون اوزون یازولاردا یازیلیب اوتدی. بو یازولار ایچندە قیزیل پروفەسور آتاجان هاشمنگ یازوسی تورکستانداغی ساویت تیل سیاستینی بوتون چیپلاقلیغی ایلە کورسەتوب بیرووی ایلە شایان دقتدر.

آتاجان هاشمگەکورە یەگی اوزبیك ادبی تیلی اوچون نە چاغاتای قلاسیك ادبیاتی دورینگ تیلی، نەدە جدیدچیلەر دورینگ وە نەدە «چاغاتای گورونگی»نگ تیلی یارایدر.

نوائی، بابر، حسین بایقارالارکیبی ایسکی قلاسیك ادبیات استذلارینگ تیلی یارامایدر. چونکە اونلار تورکستاندا «فەئودالیزم» حکم سورگەن دورنگ ادبیاتی بولوب او فەئودالیزم مفکورەسینی تلقین ایتکەنلەر. بونگ اوستیغا چاغاتای ادبیاتی دوری تیلیگە اسلام تصوفی تأثیری کیریب اوندا عربچە، فارسیچانگ تأثیرینی کوب کوچەیتوب یوبارغان.

جدیدچیلەر دوری أدبی تیلیدە مقبول ایمەس. چونکە بو دور ادبیاتی چاغاتای ادبیاتی تیلینی رد ایتو یولندا ایمەس، او جدیدچیلك دورندەکی تورموش احتیاجینگ افادەسنە اویغون بر شکلگە کیریتیش یولندا یوروب ملی بورژوا مفکورەسنە خدمت ایتوچی بر تیل بولغان. بوندان باشقا جدید ادبیاتندا عرب وە فارسی تأثیری اوستیغا بردە (عثمانلی) غرب تورکچەسی وە تاتار بورژوآ ملی ادبیاتی تیلینگ تأثیری بولغان. بو سوڭ نقطە ایسە تصادفی ایمەس، بلکەدە جدیدچیلەرنگ «یالپی تورك تیلی» توزوش وە بو عمومی تورك تیلینە غرب تورکچەسینی اساس ایتدیریب آلیش نظریەلەرندەن چیقغان طبیعی بر نتیجەدر.

آتاجان هاشمچە ساویت دورندە اورتاغا چیقغان «چاغاتای گورونگی» تیلچیلگیدە یەگی اوزبیك ادبی تیلی اوچون یارامایدر. چونکە بونلاردا ایسکی چاغاتای ادبیاتی تیلینی اساس ایتدیریب آلوب، جدیدچیلەر دورندە کورولگەن تجربەلەردەن استفادە ایلە «عمومی تورك تیلی» یاراتیش کیبی پانتورکیستلك یولندان بارغانلار. بالخاصە «چاغاتای گورونگی» زماندا رواج تاپقان «اوز»، «یات» سوز نظریەسی وە ادبی تیلگە کیریب قالغان یات سوزلەرگە قارشی حرکتنی، یعنی تیلنی تصفیە آقیمنی «ساویت تیلچیلەر»ندەن هیچ بری یاقترمایدر. فقط آتاجان هاشم ایسە عمومیتلە یات سوزلەرگە قارشی چیقیشنی معقول تاپمادیغی حالدا تیلگە کیریب قالغان عربچە، فارسیچا سوز وە آتامالارنگ هایدالیشینی ایستەیدر.

آتاجان هاشمچە یەگی ساویت اوزبیك ادبی تیلی اوچون اوزبیك لهجەسینگ تا باشلانغیچندان بوکونگەچە کیلگەن دورەلەرینگ هیچ بریسی یارامایدر. اونلار یەگی اوزبیك أدبی تیلی اوچون قایناق بولا آلمایدر. دیمەك یەگی بر تیل توزوش کیرەك. بو یەگی تیل توزوشدە او تیلنگ تأریخی تورموشی بوینچا توزولوب، تورلو دورەلەرندەن تیلنگ عمومی مالی بولوب کیلە یاتقان بایلقلارنگ هیچ قیمتی یوقدر. یعنی او تیلنگ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

تأریخیگەدە بوتونلای آرقا اوگورمەلی.

آتاجان هاشمنڭ اوزی تاماندان کورسەتیلگەن، اوزبیك تیلینڭ کیچیردیکی تورلو دورەلەرندە چیقغان آقیملاردان بوکونگی دورگە أڭ یاقینی، بوکون آز کوب تیریکلك أثری کورسەتوب تورغان، ساویت حکمرانلیغی دورندە توغولغان «چاغاتای گورونگی» تیلچیلگیدر. آتاجان ساویت تیلچیلگینی مەنە شو «چاغاتای گورونگی» تیل نظریەلەریگە قارشی کورەشکە چاقیرادر. «چاغاتای گورونگی» نظریەلەرندەن أڭ شدتلی هجوم ایلە برآن اول محو ایتیلیشی لازم تاپیلغان نقطەلەر «قیزیل پروفەسور» طرفدان قویوداغیچا خلاصە ایتیلەدر:

1 — چاغاتای تیلینی تیکلەش. 2 — صاف اوزبیك تیلی اوچون کورەشیش. 3 — «یالپی تورك تیلی» توزوشکە اورونوش. 4 — اوزبیك تیلینڭ سوسیالیستیك وظیفەلەرینی وە اونڭ حاضرغی یوکسەلیش تمایلینی یوققا چیقاریش.

آتاجان هاشم «چاغاتای گورونگی»نڭ بو نقطۀ نظرلەری ایلە حالادە کورەش میداندا، ایشدە بولغانلیغی قناعتندە بولمالی کە یولداشلارینی کورەشکە چاقیرادر.

دیمەك آتاجان هاشمدەن آلدیغمز تفصیلاتقا قاراغاندا یەگی اوزبیك أدبی تیلی اوزبیك تیلینڭ تأریخندەن بوتونلای آیریلاجاق. او نە چاغاتای، نە جدید وە نەدە «چاغاتای گورونگی» دورینڭ تیلیمزگە کیتردیکی، قالدیردیغی بایلقدان فائدەلەنە آلاجاقدر. تیسکەریسنچە اوندان ممکن بولغانی قادار قاچاجاقدر. اونگچە اساس جانلی اوزبیك شیوەلەریدر.

یەگی اوزبیك أدبی تیلی باشقا تورك لهجەلەرندەکی تیل بایلغندان نە سوز بایلیغی وە نەدە تیل قواعدی ئەلەمنتی جهتندەن فائدەلاناجاقدر. او عصرلەر سورگەن حرثی، مدنی، تأریخی تورموش تأثیری آستندا ایچنە آلدیغی عربچە، فارسیچا سوز، آتامالارنیدا چیقاریب آتاجاقدر.

بر تیلنڭ قورولوشی، حیاتی تأریخی برکل حالنداگنە توشونولە بیلیر. بر جمعیت قورولماقدا، حرثی، مدنی تورموش قوروب اثرلەر

یاراتماقدا باشلاینچا تیلیدە برابر اوسمەکلە او جمعیت تورموشینڭ یوکسەلیشی نسبتندە شکلینی کیڭەیتوب بایلیغینی آرتیراجاقدر. او تیلنڭ ایستەر بو متکامل بر آقیم حالندا بارووندا، ایستەردە أفادەسنە خدمت ایتدیکی تورلو دورنڭ تورلوچە بولغان مادی، معنوی احتیاجلاری آرقاسندا کورسەتدیگی آیرمالار هیچ بر صورتلە اونی اصل اوز قانونینڭ تأثیرندەن وە اوزلگندەن آیرمامالیدر. اونگچون اونڭ هەرقاندای بر دوردە آلاجاغی شکلدەدە أڭ مؤثر عامل هەر نەرسەدەن اول اونڭ اوزینە مخصوص خصوصیتلەر وە عموم تیللەرنڭ یوکسەلیشی تأریخندە حاکم آنا قانونلار بولمالیدر. تیل — تیل اولاراق هەر قاندای تیشقی بر منفعت، اویونغا تابع توتولمامالیدر. ساغلام یولدا یوکسەلوب خدمت ایتدیکی جمعیتنڭ بوتون دورەسندەکی احتیاجلارینە بحران کیچیرمەسدەن یاراب کیلمەکدە بولغان تیللەرنڭ انکشافی تأریخندە بو حال آچیق کورولەدر. اوزبیك تیلینڭدە انکشاف تأریخندە بوکونگەچە آزدرکوبدر بو نقطەنڭ حاکم بولوب کیلمەکدە بولغانلیغنی قیزیل تیلچیلەرنڭ اوز یازولاری هەم کورسەتوب تورادر. مثلا: جدید دوری أدبی تیلینڭ چاغاتای ادبیاتی دوری تیلینی رد ایتو یولندا بولماسدان اونی جدید دورینڭ حیاتی احتیاج وە ضرورتلەرینە خدمت ایتەجەك بر شکلگە کیریتش طریقندا یوکسەلدیگینی، «چاغاتای گورونگی»نڭدە جدیدچیلەر دورینڭ بعضی بر ییتمسزلگینی تولدوروب، یاگلیشلارینی توزەتوب یەنە او چاغاتای قلاسیك ادبیاتی دوری بایلیغنی اساس ایتوب آلغان یولدا بارغانلیقلارینی قیزیل پروفەسور آتاجاننڭ اوزی هەم اعتراف ایتمشدر.

آتاجان هاشمنڭ دیدیگی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مدنی انقلابنی او لهجەنی سویلەشکەن خلق برنچی تاپقیر یاشامایدر. هەر تأریخی حیات دورینڭ اوزینە مخصوص اجتماعی، اقتصادی وە مدنی آیریلقلاری باردر. بوندان باشقا بوکونگی اوزگەریشنی اوزبیکستان ایلە بر قاتاردا بر قانچا باشقا تیلدە سویلەوچی خلقلاردا یاشاماقدا، کیچیرمەکدەلەر. مثلا روسیەنڭ اوزینی آلساق «پراودا»نڭ، بوکونگی روس پرولەتار

ادبیاتینگ تیلنده انقلابغا قادارگی روس فەئوداللاری ، ملتچی بورژوآسی ادبیاتی تیلینگ تأثیری بولماغانلیغنی ، بوكونكی یەگی روس ادبی تیلنده (اگر شوندای بر نەرسه بولسا) قولخوز ، ساوخوزلارداغی روس موژیقی، فابریق ، اعمالاتخانەلارداغی روس ایشچیسی آغزندا سویلەنگەن «جانلی پرولەتار روس شیوەسی»نگ تأثیری دهاآرتیقدر دیب سویلەبدە بولمایدر. ایسكیدە روس بورژوآسینگ شاعری ، ادیبی سانالغان لەرمونتوف ، پوشكین ، تولستوی وه باشقالار بوكوندە «اوكتابر تیلی»نگ اساسینی تشكیل ایتمەكدەلەر.

هەر قاندای بر تیلدەدە خلق كتلەسینگ كوندەلك تورموشنی ادارە اوچون سویلەشدیگی تیل ایستەر ادبی اینجەلكلەر ، ایستەردە جدی توشونوشلەرنی آچیق ، آیدین قیلیب افادە ایتشكە ییتشمەیدر. اونكچوندە هەر تیل بو جهتدەن بر قانچا یوللار ایلە كیمگەیتریلیش مجبوریتینی سیزەدر. بوكونگی ساویت «پراودا»سی ، ساویت روس ادبیاتی تیلینی قولخوز ، ساوخوزلارداغی روس موژیقینگ سویلەدیكی تیلدەن آیرغان عامل مەنە بودر. بو حالدا بوكون خلق كتلەسی طرفندان سویلەنگەن اوزبیك شیوەلەرندەن یەگی ادبیات اوچون كوب گنه ییتمسزلكلەر كورولەدر. ذاتاً بو جهتنی آتاجان وه باشقا ساویت تیلچیلەری‌دە كوروب ، سویلەب اوتورادرلار. فقط اونلارنگ بو نقصاننی قالای تولدیروكیرەك دیگەن سوراقغا بیرگەن جوابلاری كورسەتكەن یوللاری شایان دقتدر. (بو حقدە كیلەجەك ساندا).

ایسەن تورسون

* * *

شرقی تورکستان کونی

I — استانبولداغی «تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» 28 تموز — 5 ربیع الاخر — جمعه كونی برلك سالوننده بر شرقی تورکستان کونی قیلیب اوتكەزدی.

برلك رئیسی دوقتور صالح جان بیك بوكوننگ قیمتی توغروسیدا بر مونچه سوز سویلەب بوكون مناسبتیله شرقی توركستانغا عائد اوچ قونفرانس حاضرلانغانینی بیلدیردی.

برنچی قونفرانس «شرقی تورکستاننگ تاریخ وه جغرافیاسی» حقندا بولوب سابق بوخارا خلق حكومتی جمهور رئیسی قوجا اوغلو عثمان بیك تامانیدان بیریلدی. عثمان بیك مفصل وه اوزون قونفرانسینگ سوگندا: «شرقی تورکستاننی ابتدائی حالدا دیگەنلەرگە شونی ئەیتەمەن ، كە شرقی تورکستان سوغاریش وه تورموشی ایلە مدنی سانالغان روس قیشلاقلاریدان وه حتی بر قانچا روس شهرلەریدەن مدنیدر. مدنیتنگ بیشیگی بولغان بو تورك یورتی فطری اولاراق مدنیدر!» دیدی؛ قونفرانسینگ كوب ییرلەری آلقیشلار ایلە كیسیلدی.

ایكنچی قونفرانس «شرقی تورکستاننگ اوز قوشنولاری ایلە آلیم-ساتیم ایشلەری» موضوعیدە بولوب بونی دوقتور مجدالدین بیك سویلەدی. شرقی تورکستاننگ آلیم-ساتیمینی رقملار ایلە كورسەتیب تولوق معلومات بیریب نهایت دوقتور مجدالدین بیك شرقی تورکستاننگ روسلار طرفندان مالی (اقتصادی) بر چنبر ایچیگە آلنغانلغینی ، گومروكسز-باجسز میلیونلارچا مال ساتیلغانینی وه سوڭ زمانلاردا شرقی تورکستان سوداگرلەرینگ بو مالی (اقتصادی) تضییق نتیجەسندە هندستانغا چیقماق مجبوریتندە قالغانلقلارینی سویلەدی؛ كوب آلقیشلاندی.

اوچنچی قونفرانس «شرقی تورکستاننگ بوكونگی قورتولوش قوزغالانینگ تاریخچەسی وه بوكونگی حالی» موضوعیدە ایدی. بو قونفرانسنی بیرگەن دوقتور صالحجان بیك قورتولوش قوزغالانینگ قومولداردان باشلانغانینی ، آق روسلارنگ ختایلارغا یاردەم قیلماق ایلە نانكورلك قیلغانلقلارینی وه نهایت بر نفری هەم قورتولماسدان امحا قیلنغانینی سویلەب «شرقی تورکستانداغی آق روسلارنگ ختایغا یاردەم قیلشدا حقلاری بار؛ چونكه قیزیل وه آق روس ایمپەریالیزمینگ سوڭ دملەریدر! روس ایمپەریالیزمینگ منفعتی آلدیدا آق روسلار قیزیللار ایلە بر صفدا.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

درلار. بونی پاریسداغی آق روس لیدەرلەری اوز مطبوعاتلاریدا آچیق سویلەدیلەر» دیدی وە قارا شهر کیبی بویوك شهرلەرنڭ قوزغالانغا قوشولوشلارینی، «جنرال ما»نك قیزیل روسلار تامانیدان قوراللانتریلیب چوگەچەك آرقالی شرقی تورکستانغا کیریب اورومچیدە بر موقت انقلاب حکومتی قورغانینی آگلاتقاندان سوڭ «مەنە تورك-سیب تیمیر یولینڭ بو یيردە اویناغان رولی مهم بولوب چیقدی. بو یول شرقی تورکستانڭ باشیغا بلا آچیب قویا یازغان ایدی؛ حمد بولسون، مجاهدلاریمز جنرال مانی چیققان تیشیگیگە کیر گیزیب یوباردیلار» دیدی.

معروضەچی آلتون تاغدان جانب بیکنڭ 60-70 میڭ آدمی ایلە خوتەننی آلغانینی، تیمور شاهنڭدە کاشغارنی ضبط ایتب کوب موفق بولغانلقلارینی، جانب بیکنڭ ایمدی قارا شهر وە اورومچی توگەرەگیدەگی قیزیل اویغور آداملارینی تازالاش اوچون کیتشگەحاضرلانماقدا بولغانینی آگلاتقاندان سوڭ «یاقیندا بر دولت قورولاجاق» دیدی.

دوقتور صالح بیك بو قونفرانسندا ایران محررلاریدان محمود افشارگە جواب اولاراق «محمود افشارلار اندیشەگە توشمەسینلەر؛ بو قوزغالان بر توران ایمپراتورلغی قوزغالانی ایمەس. شرقی تورکستاندا آیری بر دولت تشکل ایتەدر. بو دولتنڭ تورکیە کیبی بر عرقیمز بولوشی وە غربی تورکستانڭ استقلال حرکتندە بر تایانچ بولوشی اعتباریلە بزچە أهمیتی باردر» دیب آلقیشلار آستندا سوزینی بتیردی. دوقتور صالحبیك اوز معروضەسینی بویوك بر شرقی تورکستان خریطەسی اوستندە یيرلەرینی کورسەتمەك صورتیلە آیدین قیلیب سویلەدی.

قونفرانسلاردان سوڭ جانببیك وە تیمور شاهلارغا تیلغرام بیریشگە قرار بیریلدی. اویون-کولکوگە باشلاماسدان اول مجاهد شهیدلەر روحیغا دعالار اوقوندی. استانبول غازیتالاری علاقە ایلە یازیلار یازدیلار.

II — «تورکستان تورك گەنجلەر برلگی»نڭ دەڭز کیچەسی

3 نچی آوغوست پنجشنبە کیچەسی برلك بر دەڭز کیچەسی یاساب 400 قادار قوناقلارینی بر کیمە ایلە مەرمەرەگە آلوب چیقدی. مەرمەرەدە

تورکیەنڭ اوروش کیمەلەری آراسندا ئەیلەنب کیمەلەرنی سلاملادی. تورك اوروش کیمەلەری پروژەکتورلاری ایلە کیمەمزنی یاروغلاتوب کیچەمزنی کوندوزگە ئەیلەنتریب یوباردیلار. اوروش کیمەلەریدەگی تورك بحریەلیلەری «یاشاسون تورکستان!» دیب قیچقردیلار. ضابطلاری بر موتور ایلە کیمەمزنی ئەیلەنب بزنی سلاملادیلار. بز اوز کیمەمزدە استقلال مارشینی سویلەب توردق. بعضی تورکستانلیلار سەوینچدەن ییغلاماقدا ایدیلەر.

آیدیندا دەڭزنی کیزیب کیچە ساعت اون بر یاریمدا جادە بوستانیدا بر تورکستانلیمزنڭ دەڭز بویداغی چایخانەسیگە چیقیب تاڭ وقتیغاچا

«تورکستان تورك گەنجلەر برلگی» نڭ دەڭز کیزینتیسندەن بر کوروش.

تورکستان کیچەسینی اوتقوزدق. کیچەدە ئەشولەلەریمز ئەیتلدی، اوینلاریمز اوینالدی. بو کیچەدە توگەرەکدەن کیلگەن میڭگە یاقین قوناقلار بار ایدی.

قوناقلارغا برلکنڭ «تورکستاندان ایسدەلکلەر» دیگەن تورکستانغا عائد 12 رسملی آلبومی تارقاتیلدی. تاڭ آقارير ایکەن استانبول بوغازیدا جولان قیلیب ایرتە بیلەن شهرگە قایتدق.

قوناقلار کیچەمزنڭ تکرارلانیشینی تیلەب آیریلدیلار.

III — برلکنگ 6 نچی ییلی

برلکنگ 6 نچی ییلی بایرامی «استانبول خلق أوی»نده بولوب اوتدی. 18 آوغوست جمعه کونی ساعت 13 ده بو خلق اوینده توپلاندق. تورکستانلی خاتون، ایرکه‌ك وه بالا-چاقالاردان باشقا اول قادارادا قوناقلار بار ایدیله‌ر. سالون ابن سینا، نوائی، بهبودی وه منور قاریلارنگ بویوك رسمله‌ری وه بویوك بر تورکستان خریطه‌سی ایله یاساتیلغان ایدی.

برلکنگ 6 نچی ییلی بایرامی برلك رئیسی دوقتور صالح جان تامانیدان آچیلغاندان سوك استقلال مارشی سویله‌ندی. سوگرا برلك رئیسی برلکنگ آلتی ییللق فعالیتنی بربر ساناب چیققاندان سوك: «وظیفه‌مز تورکستانلی همشهریله‌ریمزنگ بویوکله‌رینی مادی وه معنوی تاماندان یوکسه‌لتمه‌ك، اونگ بالالارینی اوقوتوب وطننا فائده‌لی قیلیب یتیشتیرمه‌ك، مملکتده‌ن قاچوب کیلگه‌ن یاشلاریمزغا یولباشچیلق قیلماق وه یاردم بیرمه‌ك وه برده تورکستاننی عرقداشلاریمزغا تانیتماقدر.» دیدی وه بو توغرودا قیلغان وه موفق بولغان ایشله‌رینی ساناغاندان کیین: «بز تورکیه اوزگه‌ریشچیله‌ریده‌ن (انقلابچیلاریدان) بوتون توسوقلارغا، هجوملرگه کوکره‌ك کیریب ایلگه‌ری یورومه‌کنی، دیسسیپلیننی وه کمیتده‌ن زیاده کیفیتنگ قیمتلی ایکه‌نینی اورگه‌ندك» دیب برلککه کوب بویوك یاردملار قیلغان تورك جمهوریت حکومتیگه، تورکیه اوزگه‌ریشچیله‌ریگه قوللوق قیلیب تورکیه‌نگ پایدار بولیشینی تیله‌دی.

بوندان سوك سوز آلغان سابق بوخارا خلق حکومتی جمهور رئیسی قوجا اوغلو عثمان بیك آلقیشلار آراسندا تورکستان‌گه‌نجلگینگ تورك مدنیتی تاریخنده اوینادیغی رولی ایضاح ایتدیکده‌ن سوك «بز امت دوریده‌ن چیقیب ملیت دوریگه اوتدك» دیدی. غازی انقلابینگ تورکستان انقلابنده‌گی تأثیرله‌رینی بر قانچا مثاللار ایله تحلیل ایتب بولوب «یاشاسون تورك انقلابی، یاشاسون مدنیت بیشیگی تورکستان وه اونگ گه‌نجلگی!» دیب آلقیشلار آراسندا سوزینی بیتردی.

سوگرا بطال بیك سوز آلوب «برلکنگ بوکونگی کورسه‌تکه‌ن

فعالیتی کیچیك ایمه‌س» ایکه‌نلگینی تقدیر ایتدی وه برلککه اوزون عمر وه موفقیتله‌ر تیله‌دی. آڭ سوك یه‌نه صالح جان کورسیگه چیقیب تبریکله‌رگه تشکر ایتدیکده‌ن سوگرا: «بزنك بر خصوصیتمز بار. بز یالغز جهانگیر تیموروله‌رنگ‌گنه ایمه‌س، علم دونیاسینگ هه‌ر دائم یاد ایتدیگی، طبابتده حالا دوستوروله‌ری جاری بولغان بویوك عالم وه فیلوسوف ابن سینانگ اوغوللاریمز؛ ایلك دفعه اولاراق تورك تیلینگ بایلغینی اثبات قیلیب تورك تیلی انقلابینی آچقان نوائی‌نگ اوغوللاریمز؛ تورکستاندا چار قامچیسی وه قابا چیزمه‌سی آستیدا بزگه مطبوعات، یه‌گی مکتب آچیشدا بویوك بر عزم وه أراده کورسه‌تکه‌ن منور قاریلارنگ اوغوللاریمز. میلیونلارینی تورکستان تورك حرتی یولیدا صرف قیلغان، جهالت ایله بوغوشقان وه نهایت جاهللارنگ قربانی بولغان بهبودیله‌رنگ اوغوللاریمز» دیدی.

سوگرا پاریسدان مصطفی بیك وه صابر بیکله‌رنگ، آنقارادان همشهریله‌ریمزنگ وه دوقتور مجدالدین بیکنگ، ازمیرده‌ن تورکستانلیلار نامنه چاغاتای بیکنگ تلغرافلاری وه کیلگه‌ن تبریك مکتوبله‌ری اوقوندی. بونلارغا آلقیشلار ایله مقابله وه تشکر قیلندی.

صالح جان‌نگ تکلیفی ایله برلکنگ فداکار مؤسسی دوقتور مجدالدین بیککه تبریك تلغرافی چکیشکه قرار بیریلدی.

برلك یازوچیسی محمدجان بیك کوب آلقیشلانغان بر خطابه اوقودی. برلکنگ تورکستان موسیقی بولوکی تامانیدان ملی نه‌شوله‌له‌ر چالندی، ملی اویونلار اوینالدی.

استانبول مطبوعاتی بوکون حقندا یازیلار یازماقدا. دوقتور ایلته‌ر

«تانور یاللوغیدا...»

(تنقیدغا تنقید)

بو باشلق آستندا، «قیزیل اوزبه‌کستان» غازیتاسینگ برنچی ایون ساندا، اعظم ایوب امضاسیله، تاشکندده «ئوزبه‌ك دولت موزیقا تیاتری» ترتیب ایتلگه‌ن بر قونسه‌رت توغروسندا بر مقاله یازیلیب اوتدی.

مقاله ايگەسى بو «موزيقا تياتر»نڭ قونسەرت نومەرالارندا 6—7 آى ايچندە هيچ بر اوزگەريش بولماغانلغندان شكايت قيليب، «يەگيلك» نامنە كورسەتيلگەن سوڭ بر نومەراسينى — «ئوزبەك تورموشيغا آلنغان تانس، يەگى آياق اويونى»نى شدتلە تنقيد ايتەدر وە قونسەرتنڭ هيچ بر نومەراسينڭ موفقيت قازانماغانلغينى بيلديرەدر.

لاكن، اعظم ايوبى بو تنقيدينى يازاركەن، مسئلەگە توغرو بر باقيم نقطەسندان قارامايدر. او، ايستەر قونسەرتگە بها بيريشدە، ايستەر تماشاچيلارنڭ بو قونسەرتدان ذوق آلماغانلغينڭ سببلەرينى ايضاح ايتشدە بوتون بو موفقيتسزلقلارنڭ اصل حقيقى عاملى، توب سببى روس بولشەويكلەرينڭ وە ساويت رەژيمينڭ توركستاندا ياراتديقلارى چيدەب بولمايتورغان آغر وضعيت، جهنمى شرائط ايكەنلگينى نظرغا آلمايدر. اوقوچيلاريمزغا آيدين قيلماق ايچين بو يەردە تنقيدچينڭ بعضى جملەلەرينى كوچورەمز.

— «عادتدە باشقا تياترلاردا قونسفەرانسيە (چيقيب ئەيتوچى)لەرنڭ هەر بر چيقيشى اوزى بر نومەرادان اعلا بولغوچى ايدى» .... «بو قونسەرتداغى قونسفەرانسيا «قزيقچيلققا» ياقينراق آرزان گەپلەر ايلە چيقيب، اكثر ئەگسە قاتورغونداى قيلدى» ديگەندن سوڭ انصاف ايلە «او بيچارەدە هەم عيب يوق؛ كولدورەمەن ديب اويلايدى، اما اويلاغانيچا چيقمايدى» ديب عيبنڭ صنعتكاردە ايمەس ايكەنلگينى اعتراف ايتەدر. لاكن درحال شونىدە علاوە قيلادور: «فقط شونىدە حسابغا آلمايدىكە تماشاچى خلق بوندان 6-7 ييل بورونغو خلق ايمەس؛ مضمونليراق بر گەپ بولماسا خيرپە وە سيقە بولوب كيتكەن گەپلەرگە ايچەك اوزوب اولتورمايدى.»

تنقيدچى بونى كوب توغرو سويلەيدر. توركستان خلقينڭ وە خصوصاً اونڭ تياترو وە قونسەرتلەرنى زيارت ايتوچى طبقەسينڭ قانداى شرائط آستندا بولسادا سويە جهتدەن بوگون هەر حالدا يوقاريلاغانلغى فكريگە بزدە قوشولامز. لاكن بزچە اوكونگى قونسەرتنڭ وە عموميتلە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قونسەرت وە تياتروكيبى خلقنڭ روحينى اوقشايتورغان، بر آز كوگول آچاتورغان واسطەلارنڭ بوگون ايستەنيلگەن تأثيرنى قيلالماى تورغانلغينڭ حقيقى سببى، أڭ مؤثر عاملى — خلقيمزنڭ، وطنمزنڭ، بوگون معروض قالديغى يورەك پيرتوچى فجيع احوالى: مدهش اسارت، بولشەويزم دهشتى، آچلق وە أولوم دهشتيدر... بو وضعيت ايچندەكى بر خلقنى قايسى گوزەل قونسەرت نومەراسى وە قايسى مهارتلى صنعتكار كولدوره بيليردى؟...

قونسەرتنڭ سوڭ نومەراسى اولاراق بر خانم تامانيدان اوينالغان «يەگى آياق اويونى... ئوزبەك تورموشيغا آلنغان تانسا» حقندا تنقيدچى شو معلوماتنى بيرەدر:

— «ايسكى بر موزيقاكويى آستيدا صحنەدە بر-ايكى جلوەلى مقام بولدى. لاكن بردەن بو مقاملار «ايشلەب چيقاريش» ايلە باغلانوب كيتدى! فرض قيلگزكە صحنەگە سفرە، ساپال تاغارا، اون چيقاريلدى. چوككە توشكەن خانم موزيقا آستيدا خامور قيلا كيتدى. خامور دەررەو ئەچيدى. كولچە وە نان ياسالا باشلادى. بر چەككەدە تانور هەماقورولوب، قيزيب تورغان ايكەن، درحال چاچ تانغليب يەگيلك كيلدى. رەپيدە آليندى. موزيقا آستيدا قافيە ايلە نان ياپيلا باشلادى... يەنە بر-ايكى مقام وە «ايشلەب چيقاريشغا» باغلانغان تانسا صحنەدە تمام. ليكن نيمە اوچوندر، صحنەدەن هيچ بر چەپەك تاووشى ايشيتيلمەدى؛ سبب: ياكە توشونولمەدى، ياكە ئەگسە قاتيلدى.»

قونسەرتدە حاضر بولماغان بولساقدا، «تماشاچيلارنڭ بوندان 6-7 ييل بورونغو خلق ايمەس»لگينى، سويەجە آنچاكوتەريليب قالغانلغينى اعظم ايوب كيبى بزدە اعتراف ايتديگيمزدەن وە خلقيمزنڭ يوقاريدا تصوير ايتديگيمز فجيع وضعيتندان بو قونسەرتنڭ بوتون نومەرالارينى وە آينوقسا بو سوڭغو پارچاسينڭ بارچا تماشاچيلارچا يەك گوزەل آگلاشيلغانينى وە فقط سوگندا «هيچ بر چەپەك تاووشى ايشتيلمەگەنى»نى ايسە توركستان خلقينڭ — باى، يوقسول — بوتون قسمينڭ بولشە-

ویزمده‌ن بورون یاشادیغی هیچ بولماسا توقلق وه اوز عائله‌وی، ایچکی تورموشنداغی حرلق دورینگ بر منظره‌سینی بوکونگی فجیع، سفالتلی کونله‌رنده کوروب بویوك قایغی وه حسرتله‌ر ایچنده کیچمیشنی ایسله‌ب چه‌که‌ك چالماق اورنیغا آققان کوز یاشلارینی گیزلیچه سیلمه کله اکتفا ایتکه‌نیده‌ن کیلگه‌نینی تخمین قیلامز.

حاضرغی عمومی سفالت، آچلق زمانده تیاترو، قونسه‌رت کیبی نه‌رسه‌له‌رنی اویلاوچیلار یه‌ك آزدر. عمومیتله ساویت ره‌ژیمی دورنده وه خصوصاً بوکونکی چاقدا تیاترو، قونسه‌رت تماشاچیلاری دیه‌رلك بوتونلای یالغز بولشه‌ویك فرقه‌سینگ وه ساویت حکومتینگ «اوز آدام‌لاری»ندان عبارت بولور. فقط، بوکونکی بولشه‌ویك سفالتینگ، آچلغی‌نگ آغیرلغینی اوزنده بلکه نسبتاً آز تویماقدا بولغان وه یوقاریدا مذکور قونسه‌رت تماشاچیلارینگ دیه‌رلك یوز فائضینی تشکیل ایتکه‌ن بو «اوز آداملار»نگ‌دا بوندای نومه‌رالاردان یوقاریدا ئه‌یتلگه‌نده‌ن باشقاچا بر تأثیر وه یا ذوق آلالماسلقلاری طبیعیدر. چونکه اونلارنگ کوبچیلگی شبهه‌سز اوزینگ منسوب بولندیغی خلقنگ، اوز توغانلارینگ ألمینه، قایغسینه جانندان، روحندان قوشولور، متأثر بولور.

تنقیدچی بو «تانس» نومه‌راسینی تنقید ایتب او جمله‌ده‌ن:

— «تیاترده «سوسیالیستیك ره‌آلیزم» خصوصنده گه‌پیریب اوتورمایمز؛ اما اوزبه‌ك دولت موزیقا تیاترینگ بو «رومانتیقاسی» تماشابیننی بوتونلای آرقاغا ایته‌ریشکه خدمت قیلاچاغینی ئه‌یتب اوته‌مز»... «خاتونلارنی اوچاق قورومیدان، ته‌نور یاللوغندان قوتقارامز، اولارنی اجتماعی ایشله‌ب چیقاریشقا تارتامز دیب هه‌ر دائم کوره‌شیب یاتوب‌مز. بو یولداغی یوتوقلاریمز سان وه ساناقسز. حتی قولخوزلاردا هه‌م عمومی نانوای‌خانه‌لار آرقالی نان یاپترا باشلاغانلاری همه‌مزگه معلوم. بوگون صحنه‌مزده ایسه عشوه ایله ته‌نور ماقتالادی!...» دیدر

بزنگ مقصدیمز بو یرده بو «نومه‌را»نی مدافعه ایتمه‌ك ایمه‌س. یالغز شونی ئه‌یتب اوته‌مزکه، مملکتده هیچ قاندای حریت قالدیرماغان،

حتی مکتبمز ایچین تاریخ درسلکله‌رینی‌ده روسیه‌ده یازیلغان أثرله‌رده‌ن هیچ اوزگه‌ریشسز ترجمه ایتش(*)گه مجبور ایتکه‌ن وه آینقسا قلم وه سوزده حر تاورانماق جسارتنده بولغانلارنی أولومله دوق قیلیب قویغان ساویت ره‌ژیمی وه روسیه استیلاسی آستندا خلقیمزنگ «تورموشندان» دیب وجودگه کیتریلگه‌ن هیچ بر أثر بو خلقنگ روحینی حقیقی مفهومده اوقشایا بیله‌جه‌ك بر قابلیت کورسه‌ته آلمایدر.

بولشه‌ویکله‌رنگ یالغز «تیاترو»ده ایمه‌س، حتی بوتون «سوسیالیستیك ره‌آلیزم» طلب ایتب، بوندان باشقا معنا وه موضوعلو أثرله‌رنی أولومگه محکوم ایتمه‌له‌ری نتیجه‌سنده طبیعتیله یالغز مه‌نه شوندای «ایشله‌ب چیقاریش رومانتیقاسی» توسنده أثرله‌رگنه یارانا بیلیر. موسقوا بولشه‌ویکله‌ری وقتیله سوزده «خاتونلارنی اوچاق قورومیدان، ته‌نور یاللوغیدان قوتقارامز» دیگه‌ن شعارلار ایله خلقیمزنی آلدادیلار ایسه بوگون اونلار «خاتونلارنی اجتماعی ایشله‌ب چیقاریشقا تارتامز» دیب تورکستان ایرله‌ریله برابر خاتونلارینی‌دا ایمچه‌کده‌کی یاورولارینی آرقالارندا تاشیب بولشه‌ویزم فائداسیغا أڭ آغیر دالا ایشله‌رنده ایشله‌شکه مجبور ایتمه‌کده‌درله‌ر. بو مشقت آستیدا یتوشدیرگه‌ن بوغدایندان ایسه تورکستان دهقانی بوکون، یوقاریدا تصویر ایتلگه‌ن «ته‌نور یاللوغیدا» تویارلق قادارئه کمه‌ك یاپماق أمکانندان کوبده‌ن محروم ایتلمشدر. «حتی قولخوزلاردادا عمومی نانوای‌خانه‌لار آرقالی نان یاپترا باشلاغانلار» ایمش. بوندان خلق نه فائده کورمه‌کده؟ نتیجه نیمه بولدی؟ — بو «عمومی نانوای خانه‌لار»، «عمومی آشخانه‌لار» عمومی تاغین نه‌له‌ر بوگون بر عمومی آچلق یاراتدی. خلقیمزغا عمومی أولوم حاضرلادی... چونکه خلقنگ بار کوچی ایله ایشله‌ب چیقارغان، یتوشترگه‌ن حاصلاتی قولندان زورلاب

(*) «باشلانغیچ وه اورتا مکتبله‌ر اوچون درسلکله‌ر توغروسیدا اورتا آسیا بیوروسینگ قراری»نده: «روسیه‌ده نشر قیلنانورغان وه جمهوریتله‌ر بوینچا یه‌رلی تیلگه هیچ قاندای اوزگه‌ریشسز ترجمه قیلنانورغان درسلکله‌ر قاتارندا «تاریخ» هه‌م بار.

(«قیزیل ئوزبه‌کستان» 28. II. 1933)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تارتوب آلنوب ساويت رەژيمينڭ نفسينى برآزدا اوزايتا بيلمەك ايچين روسيەگە، أوزگە مملكتلەرگە يوللانماقدادر.

احوال بونداى ايكەن ظالم موسقوا جلادلارينڭ شيطانى حيلە وە يالغانلارى، تدبيرلەرى آرقاسندا بزنڭ اعظم ايوب كيبى بعضى باياقيش توركستانلى ئوغانلاريمز، هەلى هەم موسقوا بولشەويكلەرينڭ «خاتونلارنى اوچاق قوروميدان، تەنور ياللوغيدان قوتقارامز» ديگەن «زوماتيك» شعار وە وعدەلاريغا ايناناق مجبوريتندەدرلەر.

نە قادار آيانچلى بر حال!

چاغاتاى

* * *

قافقاسيا مسئلەسى

(كتابيات)

آذربايجان ملى سياسى خادەلەريندەن دوقتور مير يعقوب بيك فرانسوز تيلندە «قافقاس مسئلەسى» نامندا بركتاب يازوب نشر ايتدى. باشندان سوگينە قادار قافقاسيانڭ برلگينى محكملەمەك غايەسيلە تولغان وە بو غايەغا خدمت ايتمەككە حصر ايتلگەن مير يعقوب بيكنڭ بو كتابى قافقاس مسئلەسى ايلە ياقيندان تانيشماق ايستەگەنلەر ايچين اميدلى بر قايناق اولاراق خدمت ايتە آلا تورغان ماهيتدەدر. قافقاس مسئلەسى تولوق معناسيلە — آذربايجان، شمالى قافقاسيا، گورجستان وە ئەرمەنستان مسئلەلەرندەن عبارت آيريم ملى مسئلەنڭ تركيبى ديمەكدر. مير يعقوب بيك اوزكتابينى مەنە شو تورت غروپنڭ هەر برندەكى ملى حركتنى تحليل ايتمەكلە باشلايدر. بو تحليلنڭ اوزىدە برلەشكەن قافقاس دولتينڭ قورولوشى يولنداغى بورونغو قيينلقلارنى آڭلاشقا وە بونڭلە، قافقاس مسئلەسينڭ كيلەچەكدە توغرو ييشيليشگە يول كورسەتەدر.

قافقاسيانى تشكيل ايتكەن بو تورت غروپنڭ هەر برندەگى ملى حركتنڭ تيرەنلگى وە حزى تورلوچە ايدى؛ بونڭچون اونلاردان هەر برينڭ، قولاى فرصت كيلديگى زمان، اوز دولت استقلالينى محكملەمەك

يولندا صرف ايتديكى غيرتدە بر درجەدە بولوب چيقمادى.

ايسزكە پيريمزنڭ آزلغى توركچە اولاراقدا چيقووينى ايستەديگيمز بوكيك مضمونلو اثرنى داها مفصل تحليل ايتيشگەامكان بيرمەيدر.

مەن بو ييردە يالغز ماوراى قافقاس فەدەراسيونينڭ قورولوشيغا، بو فەدەراسيونڭ توركيە ايلە يوروتقان مذاكرەلەريگە، اونڭ پارچالانوويغا وە نهايت آيريم ملى جمهوريتلەرنڭ قورولوشيغا آتالغان بابلارى اوستنداغنە قيسقاچا توقتاب اوتمەكچيمەن. قافقاس ملى حركتلەرى تاريخنداغى بو قيسقا مدتلى فقط محتوياتى اعتباريلە سوك درجەدە باى دور بزنڭ توركستانليلارغا او قادار معلوم ايمەسدر. ماوراى قافقاس فەدەراسيونى، روسيە موقت حكومتينڭ ييقيلووى وە دولت أدارەسينڭ ساويتلار قوليغا اوتووندان سوك بردەنيگە تشكل ايتمەدى. روسيە مركزى حكومتينڭ بردەن برگە يوقالووى آذرى توركلەرى ايچين روسيەدەن آيريليشيغا بر اشارت رولينى اوينادى ايسەدە، ئەرمەنى وە گورجو باش سياسى دائرەلەرى ايچين بو حال ايگ آغير بر «تجربە دورى» بولدى. مەنە بو ييردە آذريلەر ايلە اونلارنڭ قومشولارى آراسندا ملى وەسياسى حرثى عنعنە فرقلارى بار ايكەنلگى كورونوب قالدى. آذربايجان ملى ضياليلارينڭ بويوك بركوپچيلگى وە خلق كتلەسى روحى وە سياسى ياقدان روسيەگە بوتونلاى يابانچى بولوب كيلديلەر. گورجو خلق كتلەسينڭ تعقيب ايتديكى گورجو مەنشەويكلەرى اوزلەرينى وە گورجستان خلقينى مدنى وە سياسى جهتدەن روسيە وە روس خلقى ايلەباغلىايمەس ديب اويلاماديلار. ئەرمەنيلەر ايسە اوزلەرينى اصلا، تورکيە وە عموميتلە توركلەرگە قارشى اوز مدافعلارى ديب بيلديكلەرى، روسيە وە روسلارسز هيچ تصور ايتە آلماديلار. بو ايكى عنصرنڭ آذرى توركلەرنڭ «طبيعى ملى يولى»غا كيريشكە راضى بولولارى ايچين فوق‌العادە احوال وە شرائطنڭ توغولووى لازم كيلگەن ايدى.

گورجو وە ئەرمەنى ملى حركتلەرينى وە اونلارنڭ ماوراى قافقاس فەدەراسيونينڭ تشكلى دورندەكى روللارينى تصوير ايتەركەن ميريعقوب

بیك گورجو وه ئەرمەنی دائرەلەرینگ فعالیتلەرندەن کیلیب چیققان بو حقیقتلارنی بر درجەگە قادار بوزمشدر. لکن بو اونگ اثری ایچین بر نقصان ایمەس؛ بالعکس، بویوك کیلەچەکنگ خاطری ایچین یاقین کیچمیشنگ غادیر-بودورلقلارینی بر اونوتو پردەسی ایلە یاپوب کیتە بیلگەن بر سیاسی خادم ایچین بویوك بر لیاقت وه قیمت سانالادر. عموم روسیه موقت حکومتی ییقلغاندان سوڭ تیفلیسدە آذری، گورجو وه ئەرمەنی ممثللەرندەن تشکل ایتکەن ماورای قافقاس قومیسارياتی تورکیە ایلە صلح مذاکرەلەریگە کیریشەدر؛ فقط درحال وضعیتنگ قیینلغی میدانە چیقادر. ایچندە آذریلەرگە یالغز ایکنچی درجەلی اورونلار بیریلگەن ماورای قافقاس قومیسارياتی ماورای قافقاسنگ روسیەدەن آیریلیشی امکانینی ایشیتمەکدە ایستەمەدی وه عینی زماندا روسیە نامنە ساویت حکومتی طرفدان امضالانغان وه تورکیەگە قارس، آرداهان، باتومنی ایگەللەمەك حقینی بیرگەن برەست-لیتووسك صلحنامەسینگ شرطلارینی قبول ایتشکەدە راضی بولمادی. بو اوچ ولایتنی ماورای قافقاس وکیللەری ایلەسویلەشوب اوتورماسدان اشغال ایتشگە تورکلەرنك حقلاریدا، امکانلاریدا بار ایدی. ماورای قافقاس، تورك قوشونلاریغا هیچ بر تورلو حربی قارشیلق کورسەتە آلماس ایدی. تورکلەرنگ ماورای قافقاس قومیسارياتی وکیللەریلە مذاکرەگە کیریشمەککە راضی بولغانلقلاری حقیقتندە تورکیەنگ ماورای قافقاسنی مستقل دولت اولاراق کورمەك ایستەگەنلگینە بر دلیل کورمەسلك ممکن ایمەس. ماورای قافقاس قومیسارياتی بونگلە برابر اوزینگ «روسیەدەن آیریلماق ایستەمەیمز؛ فقط برەست-لیتووسك صلحنامەسینیدە تانیمایمز» دیمەکدەن عبارت خط حرکتینی یەنە دوام ایتدیردی. فقط، أڭ سوگدا، وضعیتنگ چیقیلماس بر حالغا کیلگەنینی کوروب ماورای قافقاس قومیسارياتی وکیللەری برەست-لیتووسك صلحی شرطلارینی قبول ایتشگە راضی بولدیلار. ترابزون قونفرانسیدا بونگلە بیتدی (27 فیورال — 1 نچی آپریل 1918). گورجیلەرلە ئەرمەنیلەرنگ کوپچیلك تشکیل ایتدیکلەری ماورای قافقاس پارلامانی ترابزون قونفرانسینگ قراریغا

راضی بولمای 1914 حدودینی مدافعە ایتمەك ایچین تورکیە ایلە اوروشنی دوام ایتدیریش حقیدە قرار چیقارمشدی.

ماورای قافقاس پارلامانینگ آذری اعضالاری آذربایجان تورکلەرینگ تورکیەگە قارشی اوروشنا بارمایاجاقلارینی بیلدیرمشلەردی. ملی وه دینی ملاحظەلار آذری تورکلەرینگ تورکیەگە قارشی اوروشنی رد ایتولەرینگ معنوی سببی بولغان بولسا، روس وه ئەرمەنی بولشەویکلەرینگ برلەشکەن کوچلەری تامانیدان باکونگ اشغال ایتلشیدە اونگ قوشومچا سببینی تشکیل ایتدی. توغرودان‌دا، روس بولشەویکلەرینگ آذربایجان پایتختینی اشغال ایتب توردیغی بر زماندا تاڭدای قیلیب آذریلەر روسیەنگ 1914 یلغی حدودینی مدافعە ایچین تورکلەرگە قارشی اوروشا بیلیرلەر ایدی؟ بونگچوزدە تورکیەگە قارشی یالغز گورجیلەر وه ئەرمەنیلەر اوروشدیلار. فقط بو اوزون سورمەدی. تورك قوشونلاری، دیەرلك، توسقونسز بر صورتدە قارس، آرداهان وه باتومنی اشغال ایتدیلەر، یەگیدەن صلح مذاکرەسیگە کیریشمەککە توغرو کیلدی؛ فقط بو دفعەکی شرائط ماورای قافقاس ایچین آنچا اوگنایسز ایدی...

ترابزون قونفرانسی ماورای قافقاس وکیللەریگە روسیەدەن آیریلماسدان هەمدە اوز استقلالیتینی اعلان ایتمەسدەن داها اوزون مدت نامعلوم بر وضعیتدە قالا بیلمەیەجەکلەرینی وه یالغز مستقل بر دولت شکلندەگنە بین‌الملل مذاکرە یوروتولە بیلەچەگینی آگلاتمش ایدی. روسیەدە آنارشی دوام ایتمەکدە ایدی. بو آنارشی ماورای قافقاسنی‌دا قاپلاماق ایلە قورقوتماقدا ایدی. ایکنچی یاقدان، اوزی ایلە روسیە آراسندا مستقل بر دولتنگ بولووی تورکیەنگ‌دە منفعتندەن ایدی. تورکلەر ماورای قافقاس وکیللەرینی توغرودان توغرو بو یولغا تورتدیلەر. بالاخر، 1918 یلنگ 22 آپریلندا، باتومدا تورکلەر ایلە صلح قونفرانسی آچیلیر آلدندا ماورای قافقاس روسیەدەن آیری مستقل دولت دیب اعلان قیلندی...

بو صورتلە — بری آذریلەرنگ تشبثندەن عبارت ایچکی، دیگری تورکیەنگ سیقیشترماسندان عبارت تیشقی — ایکی مثبت کوچ وه بردە

ئۇلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولیازمىلار ئامبىرى

روسیه‌ده‌گی تولوق آنارشیدان عبارت منفی کوچ برله‌شیب ماورای قافقاس پارلامانی کوپچیلیگینی ایندیگه‌چه اونگ رد ایتب کیلدیگی ماورای قافقاسنی روسیه‌ده‌ن آیریش فکریگه مجبور ایتدی. اعتراف ایتمه‌لیدرمز که بو آندان اعتباراً گورجو مه‌نشه‌ویکله‌ری ایسته‌ر بوتون ماورای قافقاسنگ، ایسته‌ر آیریم جمهوریتله‌رنگ ملی استقلالینی مدافعه ایتونگ قطعی طرفداری بولا باشلادیلار.

فقط، ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ عمری اوزون سورمه‌دی. روسیه‌نگ صحنه‌دان کیتمه‌سیله برابر اونگ ایسکی سیاستینگ نتیجه‌له‌ری حالا دوام ایتمه کده ایدی. بوتون کوچله‌ر ایله ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینی مدافعه ایتش اورنیغا اونگ اعضالاری آیریلق یوللارینی وه اوزله‌ریگه تاشقاریدان حامیلار ایزله‌یه باشلادیلار. قافقاس فه‌ده‌راسیوندان برنچی اولاراق گورجستان چیقدی. 26 مایدا (1918 ییل) گورجستان اوزینگ ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیوندان چیقدیغینی اعلان ایتدی وه عینی کونده مستقل گورجستان آلمانیا تامانیدان تانیلدی. بو ایکی وقعه‌نگ بر کونگه تصادف ایتشنده گورجو خادملاری ایله آلمانیانگ متفقی بولغان تورکیه نفوذینگ قافقاسیادا کوچه‌ییشیگه یول قویماسلققا تریشقان آلمان ارکان حربیه‌سینگ پرده آرقاسندان ایشله‌گه‌ن ایشله‌رینگ نتیجه‌سینی کورمه‌سلك هیچ ممکن ایمه‌س. گورجستاننگ آیریلیشی ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ پارچالانماسنه سبب بولدی وه 28 مایدا آذربایجان ایله ئه‌رمه‌نستاندا آیری-آیری اوز استقلالیتله‌رینی اعلان ایتدیله‌ر.

بوتون بو دور میر یعقوب بیك تامانیدان کوب اطرافلی بر صورتده تصویر ایتلمشدر. مه‌ن قافقاسیا تاریخینگ بو دوری ایله خیلی یاقیندان تانیشدرمه‌ن؛ اونگچونده دیمه‌گم لازمدر، که ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ قورولوشی وه پارچالانیشی تاریخینی بوندای قسیق بر شکلده بو درجه تولوق وه مکمل آگلاتماق قیین بر ایشدر.

میریعقوب بیك کوب توغرو اولاراق وه تاریخی حقیقتلارغا تماماً اویغون بر شکلده، ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ اضمحلالیغا همه‌ده‌ن

کوب تورکیه‌نگ ئه‌چیندیگینی قید ایته‌در. بونگله تورك قوماندانلغینگ وه آذربایجانلیلارنگ گویا ماورای قافقاس بوتونلگینه قارشی ئه‌لله قاندای اتریغالار یوروتدوکله‌ری حقنده دوران ایتب یورگه‌ن محاکمه‌لرده تکذیب ایتلمه کده‌در. آرالقدا بز ساویت حکومتی ایله آلمان قوماندانلغی آراسندا واقع بولغان برکیلیشوده‌ن خبردار بولامز؛ بوکیلیشو بوینچا باکو بیر ماییننگ قونترولی آلمانلار قولیغا اوته‌در؛ فقط بوکیلیشونگ ایشکه آشیریلالماغانلغینه سبب آلمان قوشونلارینگ باکوگه باراتورغان یولنگ آذربایجان-گورجستان چیگه‌ره‌سنده تورك بایراغی ایله یاپیلغان بولووی ایدی.

ماورای قافقاس فه‌ده‌راسیونینگ پارچالانماسی نتیجه‌له‌ری تیزده‌ن سیزیلدی. یاش جمهوریتله‌ر اوز آرالارندا تیزده‌ن بر عمومی تیل تاپالمادیلار؛ قارشیلقلی آگلاشیلماوچیلقلار یوز بیره باشلادی. حتی حربی توقناشمالاردا بولوب اوتدی. کوچله‌ری آزالماقدا ایدی. روس بولشه‌ویکله‌رنده‌ن عبارت تیشقی دوشمان اویانیق ایدی. وقعه‌له‌رنگ طالعسز برشکلده آقیشی ایله، بویوك اوروشده یه‌گیلگه‌نده‌ن سوڭ اوزینگ بارلغی یولندا کوره‌شکه آیاقلانغان یه‌گی ملی تورکیه‌نگ منافعی، آنتانتا دولتله‌ریله اوروشکه‌ن ساویت حکومتی منفعتلاریله بر استقامتده کوروونوب قالدی. بو شرائط بولشه‌ویکله‌رنگ ماورای قافقاسقا سوقولولارینی کوب قولایلاشتردی وه بولشه‌ویك ظفرلارینگ برنچی قوربانی آذربایجان بولدی. 1918 ییل سینتابرنده تورك قوشونلاری تامانیدان بولشه‌ویکله‌رده‌ن قورتاریلغان باکو شهری 1920 ییل آپریلندا یه‌نه شو بولشه‌ویکله‌رنگ قولیغا اوتدی.

ئه‌رمه‌نستان وه گورجستاندا اوزون دوام ایتمه‌دی. ماورای قافقاسدا، بوتون باشلقا قافقاس حصه‌لاری کیبی یه‌گیده‌ن یالغز اوز تیشقی توسینی گنه اوزگه‌رتکه‌ن روس ایمپه‌ریالیزمی پنجه‌سی آستیغا توشوب قالدی.

یاقین کیچمیشنگ ظالم درسی نتیجه‌سز قالمادی. قافقاس خلقلاری ایندی اوز کوچله‌رینگ برله‌شتریلیشی وه سیاستاً برله‌شکه‌ن قافقاس قونفه-

دەراسیونینگ یاراتیلیشی لازم ایکەنلگینی آڭلادیلار. فقط، اونلارنگ آراسندا هەلیگەچە ئەرمەنیلەر یوقدر. قافقاس برلگی غایەسیله تولغان آذربایجان، گورجستان وە شمالی قافقاس بربرلەریگە قول بیردیلەر وە بو برلکنگ یاراتیلیشی یولندا برابر یورومەکدەدرلەر. بارچامز ایچین مقدس بولغان عمومی تورکچیلکنگ تیرەن تویغوسینی قافقاس برلگی لزومی‌نگ اوتکور شعوری ایله بختلی بر صورتدە مزج ایتدیریلدیگی میریعقوب بیك کتابی بو بویوك ایشگە کوب قیمتلی بر آرمغان‌در.

قافقاسلی دوستلاریمزغا بو غایەلارینگ تمزدەن ایشکە آشیرا بیلمەلەری ایچین موفقیت تیلیمز.

* * *

قریمدە آچلق

رفیقمز «أمل مجموعەسی»نگ سوڭ ایلول (9 نچی) سانداغی اینانچلی منبعلەرگە تایانوب یازیلغان مقالە وە خبرلەرندە قریمدە قورقونچ بر آچلق سورمەکدە ایکەنلگی بیلدیریلمەکدەدر.

عراقدا

عراق قرالی فیصل سەنتابرنگ 8 ندە اسویچرەنگ بەرن شهرندە أولدی. اونگ اورنیغا قرالنگ اوز اوغلی غازی تختکە مینديريلدی. یاش قرال غازی حضرت لوندونغا یاقین هەررو (Harrow) شهرندەکی مشهور مکتبدە اوچ ییل اوقومشدر. یکرمی بیر یاشندادر.

تورکیەدە:

حمدالله صبحی بیك — آناتولو آژانسینگ تارقاتدیغی خبرە کورە، مرکزی پاریسدا بولغان بین‌الملل دیپلوماتیك آقادەمیاسی، سوڭ دفعە چاقیردیغی فوق‌العادە توپلانیتسندا، آنقارادا وفات ایتکەن لهستان بویوك

ایلچیسی م. آلسووسکی‌دەن بوش قالغان اعضالغە تورکیە جمهوریتینگ رومانیاداغی ایلچیسی حمدالله صبحی بیکنی سایلامشدر.

چیتکە کیتمەك ایستەگەن بورونغو مدرسلەر — قاپاتیلغان استانبول دارالفنونینگ بیلیم هیئتی اعضاسندان بعضیلاری مختلف شرق دارالفنونلارندا کورسی آلماق اوزرە تشبثاتە کیریشمشلەردر. بونلاردان بورونغو طب فاکولتەسندەن دوقتور حسن رشادبیك بعضی آرقاداشلاریلە آفغانستانە کیتمەك اوزرە حاضرلقلارا باشلامشلاردر. حسن رشادبیك اونیوەرسیتە امانتنە مراجعت ایتەرەك پروفەسورلغنە دائر بر تصدیقنامە ایستەمشدر.

(«جمهوریت» 10. VIII. 33)

«جمهوریت» غازیتاسینگ 24 نچی آوغوست وە اوندان سوڭراغی سانلارندا اوقودیغمزغا قاراغاندا «روسیەدەکی صنایع مؤسسەلەرندە ستاژ کورمەك اوزرە 50 تورك یاشی 24 نچی آوغوستدا روسیەگە حرکت ایتمشلەر. اونلارغا فەسخانە فابریقاسی مدیری شوکت تورغوت‌بیك ریاست ایتمەکدەدر.

کیتکەن طلبەلەر موسقوا، خارقوف، لەنینغرادداغی گەزلەمە فابریقالارینا تقسیم ایتلیب بو یرلەردە 9 آی قادار ستاژ کورەچەکلەردر. بونلاردان بر قسمی بەز اعمالاتنە مخصوص شعبەلەردەکی ایشلەرنی، بعضیلاریدا ماشینالارنگ تەکنیك ایشلەرینی اورگەنەچەکلەردر.

ستاژلارینی بتیریب تورکیەگە قایتاجاق بو یاشلار آنادولودا یەگیدەن قورولاجاق گەزلەمە فابریقالارندا خدمتکە آلناجاقلاردر.

تورکیەدە یەگیدەن تشکل ایتکەن بر اقتصادی مؤسسە بولوب بو طلبەلارنی یوللاماقدا بولغان سومەر بانق بو سینتابر آیینگ 7 سندە روسیەگە ایکنچی بر قافلەدە یوللاماق حاضرلغندادر.

سوربون دارالفنوننده تورك مدنیتی کورسیسی آچیلاجاق.

«جمهوریت»نگ 21 نچی آوغوست ساندا یازیلغانە قاراغاندا موسیو هەریو بر سویلەشمە چاغندا، پاریسکە قایتدیغی زمان یانداغی

اعیان وه پارلامان اعضالاریله برلکده ، سوربون دارالفنوندا تورکمدنیتی کورسیسی یاراتیلیلیشی ایچین مجلس مبعوثانغا بر قانون تکلیف ایته‌چه‌گینی سویله‌مشدر.

تورکستان خبرلری

غاللانی اوز آرا بولوشوب آلماقدالار .

(«قیزیل اوزبه‌کستان» 1933 .7 .17)

غاللا آرال رایونینک له‌نین ده‌هه‌سیده‌گی «گلستان» قولخوزینک رئیسی اورازای محمود قولخوز غاللاسینک همه‌سینی قولخوز اعضالاری اورتاسیدا بولوب بیره یاتور ایمش. «خیرماندان چیققان غاللادان بر غرام هم دولتگه تابشورولماغان، قولخوزنک 34 اعضاسیندان هر بریسیگه 4 پوتدان 136 پوت غاللا تقسیم قیلینب» کیتکه‌ن. عینی غازیتادان:

اوقوتوچیلارغا حق تولەنمەی یاتور . . .

آلتی آریق رایون اجرا قومیته‌سی اوقوتوچیلارینک ایش حقلاریدان 197 مینک سوم، چیززاخ — 60 مینک سوم، شهرسبز — 310 مینک سوم، نارین — 12 مینک سوم، تاشکندنک اوکتابر رایونی — 50 مینک سوم، ساری آسیا — 40 مینک سوم، میتان — 18 مینک 802 سوم‌نی توله‌مه‌ی کیله‌دیله‌ر. بوندان تاشقاری بر قانچا رایونلار اوقوتوچیلارنک حتی 1932 ییلداغی ایش حقلارینی هم بیرمه‌سده‌ن بو توغروداغی بویوروقلارنی جنایتکارانه روشده بوزا یاتورلار. مثلا: کاسانسای رایونیدا بر قانچا اوقوتوچیلار 32 نچی ییل مأذونیت پوللارینی ایمدیگه‌چه آلالمای یورگه‌نی کیبی 33 نچی ییلنک مارت آییدان‌به‌رلی ایش حقلارینی هم آلالماسدان یورادرلار.

اوزبه‌کستانک 20 گه یاقین رایونلاریدا اوقوتوچیلارنک 32 نچی ییلغی ایش حقلاریدان ییغلغان قرض 708 مینک 108 سوم‌ابولسا ، 33 نچی ییلنک برنچی مایغا قادار بو قرض بر میلیوندان هم آرتوب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

کیتدی. مه‌نه بو سومانک کوب قسمی (54 مینک بش یوز سوم) خوارزم اوکروگینک اوستیغا توشه‌در. بو قرضلارنک تیزلکده توله‌نیشی حقیداغی دیره‌کتیفله‌رده‌ن سوك بو مبلغلارنک مقداری آزایماسدان بلکه یه‌نه کوپه‌ییب کیتدی. برنچی مایغا قادار قرض بر میلیوندان آرتقراق بولسا شو ییلنك 10 نچی ایولیگه قادار مأذونیت پوللاریدان تاشقاری فقط ایش حقی بوینچا بر میلیون 768 مینک 170 سومغا باروب ییتدی. بو رقملار هه‌لی جوده هم آنق ایمه‌س. رایونلار جدی روشده تیکشیریلیب چیقیلسا قرضدارلقنک بوندان هم‌کوب مقدارنی تشکیل قیلیشی تورغان‌گه‌پ.

«رایون تشکیلاتلارینک اوقوتوچیلارغا حق توله‌شده‌گی اعتبارسزلقلاری شو درجه‌گه باروب ییتدی ، که حتی قوللاریدا نقد پول تورغانی حالدا اونی پیریشده‌ن باش تارتقان رایونلار هم بولدی. مثلا: بایسون ، المدیجان ، «قاغانوویچ» وه نور آتا رایونلاریدا 32 بودجه‌ت ییلی یکونله‌نگه‌نده بر قانچا مینک سوملق آرتوب قالغانلغی کورولدی. لکن شو رایون اجرا قومیته‌لاری اوقوتوچیلارنک 32 نچی ییل ایش حقلاریدان بولغان قرضلارینی توله‌مه‌دیله‌ر. رایون تشکیلاتلاری اوقوتوچیلار آیلغینی باشقا ایشله‌رگه صرفلاش ، حتی مبلغ توپلاشداغی اوپورولوشلارنی هم اوقوتوچیلار معاشی حسابیغا تولدوروش ایله مشغولدرلار.

اوقوتوچیلارغا قاراتیب یوقارواداغیچا معامله‌ده بولوشنک نتیجه‌سیده اکثر رایونلاردا اوقوتوچیلارنک دەم آلیشلاری بوزولدی. آیلقنک بیریلمه‌سلگی نتیجه‌سیده باشقا ساحه‌لارداغی ایشله‌رگه کیریب کیته یاتقان اوقوتوچیلارنک سانی هم بر قانچانی تشکیل قیلادر. »

به‌رلین‌ده‌ن اورومچی‌گه بر آلمان ایکی کونده اوچوب بارغان .

به‌رلین‌ده چیقا تورغان "Deutsche Allgemeine Zeitung" آتالغان معروف بر آلمان غازیتاسینک 7 وه 9 سه‌نتابرده چیققان ایرته‌له‌بگی نسخه‌له‌رنده باسیلغان خبرله‌ره کوره ، گه‌رستنکورن ناملی بر آلمان طیاره‌چیسی (Junkers W 34) تامغالی بر آلمان اوچقوچی ایله به‌رلین‌ده‌ن شرقی تور-

کستانینگ اورومچی شهریگەچە تام ایکی کونده اوچوب بارمشدر. اوچـقوچ 4 نچی سەنتابر دوشنبه کونی تاڭ چاغی ساعت 5 دە بەرلیندەن کوتەـریلیب ، چهارشنبه کونی ایرتەلەب ساعت 9^{45}ده (بەرلین وقتیله) اورومچیـگه باروب قونمشدر. تام 6000 کیلومەتر اوزونلغندا بولغان بو اوزاون هوا یولینگ قاتناشما باقیمندان کوب آغیر وه اوڭغایسز حالدا ایکەنلگی توشونولسا آلمان طیارەچیسینگ کورسەتکەن بەجەریگی آلقیشلانورلق درجەنیدە آشیب کیتەجەك بر ماهیتدەدر.

آلمانیانینگ معروف غازیتالارندا «شرقی تورکستانینگ پایتختی بولغان اورومچی شهرینگ کیلەجەکنگ آوروپا ایله اوزاق شرق آراسنداغی هوا یولندا غایت مهم اورون توتاجاغی» آیریچا قید ایتلمەکدەدر.

یوکسەك زراعت مکتبینی بتیرگەنلەر.

«اورتا آسیا قوممونیست یوکسەك زراعت مکتبی» (САСХВКШ) (بورونغو «اورتا آسیا قوممونیست اونیوەرسیتە»سی (САКУ)نی بو ییل 247 طلبه بتیریب چیقمشدر. بونلاردان یوزده 23 (دیمەك تخمیناً 55 کشی) ئوزبەك ، یوزده 12 تاجیك، یوزده 7 تورکمەن، یوزده 15 قرغز وه یوزده 6 قاراقالپاق.

بوندان کورونەدرکه مکتبنی بتیریب چیقان بو 247 طلبه آراسندا حقیقی تورکستانلیلار او قادار کوب ایمەس. بونگدە سببی ، تورکستان غازیتالارینگ بیردیگی خبرلارغا قاراغاندا ، کوب تورکستانلیلارنگ اوقو ییلی ایچندە ملتچیلك فعالیتلەری یوزندەن مکتبدەن هالدالغانلقلاریدر. «پراودا ووستوکا» غازیتاسینگ 23 نچی ایون سانندا یازیلغان بر مقالەغا کورە، 1933 نچی ییل باشندا 300 چاماسندا طلبه سوسیالیست خوجالق ترتیبیگه موافق کورولمەگەنلکلەریدەن مکتبدەن قوولغانلار.

بو اوچ یوز طلبەدەن قانچاسینگ تورکستانلیلار ایکەنلگینی بولشەویك غازیتاسی یازماسادا ، شبهەسز، بونلارنگ آزندا ایکی یوزی «پراودا ووستوکا»نگ یازدیغی انعاموفچیلار، موسیچیلار، یعقوب جانچیلار... دان عبارت بولاجاق.

بازاردا قاراکول ایله ساودا قیلیش یاساق

سوڭ وقتلاردا ساویت آقچاسی یەنەدە قیمتدەن توشوب کیتکەنلگندەن ساویت حکومتی تیشقی مملکتلەرگه چیقاریلاتورغان مالالارنی اوز قولندا توتماق مقصدیله خصوصی بر قرارنامه ایله بوندان سوڭ بازاردا قارا کولنگ ساتیلیشینی قطعی صورتده منع ایتمشدر.

(«قیزیل ئوزبەکستان» 17. 7. 33.)

ساویت مطبوعاتینك تارقاتیلیشی

«نامانگان»گا باروب چیققان بر غازیتاچی او ییردەگی غازیتا وه مجموعه تارقاتو ایشلەرینگ حالی حقندا اوز غازیتاسی «پراودا ووستوکا»غا شو معلوماتلارنی یازادر: کوب فابریق ، زاوود ، قولخوزلار غازیتاـمجموعه یوزی کورمەگەنلەر. کیلگەن غازیتا ، مجموعەلەر باغلام-باغلام سراینگ تورلو بورچه کلەرنده یوما لاب یاتادر.

مثلا: نشریات تارقاتو أدارەسنگ حاولیسندا مارت-آپریل آیلاریندان اوستندا آبونەچیلەرینگ آدریسی یازیلغان 1200 غازیتا یاتادر. تارقاتیشـساتیش دوکانینگ آمبارندا 1932 ییلغا عائد 1781 نسخه ، 1933 ییلغا عائد 1128 نسخه مجموعه تاپیلدی. آبونەچیلەرنگ «غازیتا ، مجموعه آلمادق» دیب قیلغان شکایتلەریگه تارقاتو أدارەسی هەر زمان «مجموعەلار کیلمەدی» دیگەن یالغان جوابنی بیریب کیلگەن ایمش.

(«پراودا ووستوکا» 17.6.33.)

عینی حالنگ تورکمەنستاندادا حاکم بولغانلیغنی «تورکمەنسکایا ایسکرا» غازیتاسندا (30.3.33.) اوقی بیلگەنگزکیبی قازاغستانداغی یەنەدە یامانراق حالنی «سوسیالدی قازاغستان» (28. V. 33.) وه «قازاغستانسکایا پراودا» (11.V.33.) غازیتالارندا کورە آلورسز. حتی قازاغستان غازیتالاری ساویت مأمورلەرینگ دە غازیتادا چیققان تعمیم ، قرار ، بویروقلارنی اوقوب اونلاردان اوزلەریگه تیگیشلی بولغانلارینی ایشگه آشیرماغانلقلارندان شکایت ایتەدرلەر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اوقو يولندا — آنقارا حقوق فاكولتەسينىنگ بو ييلغى بيتروچيلەرى قاتارندان توركستانلى قاسم اوغلى زاهد بيك آلمانيادا حقوق دوقتوراسى قيلماق تيلەگى ايلە شو سەنتابر آيى باشندا بەرلينگە كيلمشدر. زاهد بيك چاليشقانلغى آرقاسندا توگەرە گندەگى آرقاداشلارينىنگ رغبتينى قازانا بيلمش بەجەريكلى ياشلاريمزداندر. «ياش توركستان» زاهد بيكگە اولوغ يوتوقلار تيلەيدر.

باسماچيلق (مشهد مخبريمزدەن)

قارا قومدا دوام ايتب تورغان قالتامان حركاتينى يعنى باسماچيلقنى حكومت ايمديگەچە باسترا آلامشدر. ساويت حكومتى هەر كيشيگە 15 قاداقدان بوغداى بيلگيلەب توركمەن وە روسلاردان كوگوللو عسكر توپلاب قاراقوم باسماچيلاريغا قارشى يوللامشدر. بونلار بيمە كلەرى بيتكەچ باسماچيلارغا تسليم بولمشلار. باسماچيلار بو كوگوللولەرنىنگ تورت نفر باشلوغينى آتيب، قالغانلارينى مرحمت ايلە قابول ايتمشلەردر. خيوەدەن‌دە آلتى يوز قيزيل عسكرنى قاراقوم باسماچيلاريغا قارشى يوللاغانلار ايكەن؛ بونلاردا باسماچيلار طرفدان محاصرەغا آلينب تسليمگە مجبور قيلينمشلاردر. قاراقوم باسماچيلاريغا توركستانليلاردان باريب قوشولوچيلارنىنگ سانى سوڭ زمانلار آرتماقدا ايمش. بونلار آراسندا قازاچيلار هەم بار ايمش. ياقيندا تەجەن ايلە خيوە آراسنداغى منارە ديگەن ييردە زور توقناشو بولوب، نتيجەدە بر قانچا قيزيل عسكرلەر اولمشلەر وە قالغانلارى تسليم بولمشلاردر. باسماچيلارنىنگ قورالجهتندەن وضعيتلەرى اولگيگە قاراغاندا ياخشيلاشمشدر. آرالارندا اوقلار ياساوچى وە ميلتقلارنى توزەتوچى ماهر اوستالارى بارمش. بايرام بوقا اوغلى وە دوردى مروت اوغلى ناملى باشلوقلارى غايت باتر وە ايشلكلى شخصلار بولوب مجاهدلارنىنگ محبت وە حرمتينى قازانمشلاردر.

قيزيل اوردو تەجەنگە ياقين ييرلەردە توپلانمشدر.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolf, Berlin SO 16
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

«توركستاندان ايسدەلكلر» — استانبولداغى «توركستان تورك گەنچلەر برلگى» توركستان خريطەسى وە توركستان كورونوشلەرينى كورسەتوچى 12X16 بويوكلگندە «توركستاندان ايسدەلكلەر» ناميلە گوزەل بر آلبوم باستريب ساتيشغا چيقارمشدر. دەگەرى 25 غروشدر. توركيەدە گيلەر آقچا اورنيغا 25 غروشلق مكتوب پولى (پوستە ماراقاسى) دە گوندەرە بيليرلەر. آدرەس:

Türküstan Türk Gençler Birligi
Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

اوتونچ — استانبولداغى «توركستان توركگەنچلەر برلگى» توركستانى، تاشقاريداغى تورك قارداشلاريلە توركستان دوستلاريغا داها ياقيندان تانيتماق وە روس استيلاسى نتيجەسندە يورتدان اوزاقلارغا توشوب يورت ساغينچى ايلە قايغيريب يورگان توركستانليلارنىنگ كوگلونى آچماق اوچون بويوك گنە بر آلبوم چيقارماق ايستەيدر. اونگچون ئەللەرندە توركستان كورونوشلەرى، توركستان تورموشينى كورسەتوچى تورلو فوتوغراف، رسملەرى بولغان «ياش توركستان» اوقوچيلارينىنگ مذكور رسم وە فوتوغرافلارنى وقتنچا يوقاريدا كورسەتيلگەن برلك آدرەسيگە يوللاماقلارينى اوتونەمز. گوندەريلەجەك رسم وە فوتوغرافلار فائدەلانغاندان سوڭ تيز اوز ايگەلەريگە قايتاريلاجاقدر.

«توركستان توركگەنچلەر برلگى»
استانبول.

باشقار مادان

اسكى شهردە يورتداشمز محمد كامل بيكگە — باشقارمامزغا يوللاغان مكتوبگزنى وقتندە آلدق وە اوقوب كوب سەويندك. تشكرلەر ايتەمز.

Yach Turkestan

Septembre 1933 (Le jeune Turkestan) No. 46

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

بولیمزغا توغرو کیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر
باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلەری :

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

یەڭی اثرلەر

I — رفیقمز «یاڭا ملی یول» مجموعەسینڭ باش یازیچیسی عیاض اسحاقی بیکنڭ فرانسزچا هەم روسچا «ایدیل-اورال» نامندا ایکی اثری چیقمشدر.

II — آذربایجان ملی سیاسی خادملەرندەن دوقتور میر یعقوب بیکنڭ فرانسزچا «قافقاسیا مسئلەسی» (Le Problème du Caucase) نام بر اثری چیقمشدر. دەگەری 20 فرانقدر. بو مهم اثرنی ایستەوچیلەر مؤلفنڭ توبەندەگی آدرەسیگە مراجعت ایتە بیلیرلەر:

Dr. Mir-Yacoub, 161bis, rue de la Convention, Paris (15e)

III — «یاش تورکستان»نڭ تورکستانغا عائد حاضرلاماقدا بولغان کتابلارندان یاقیندا مجموعەمز یازیچیلارندان اقتصادچی دوقتور طاهر شاکر بیکنڭ «تورکستان پاختا خوجالغی» ناملی اثری باسیلاجاقدر.

مجموعەمزگە تیشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France